

मित्रमेव

[२१]

सर्व पक्षी गुरुत्मान्ताकडे म्हणजे गुरुडाकडे गेले आणि मोठ्याने रडत टिटवीची अंडी समुद्राने कसा अत्याचार करून लाटे-बरोबर ओढून घेली हे सांगितले.

"टिटवी जशी अंडी सोडून कोठे निघून गेली होती?" गुरुडाने त्यांना विचारले.

पक्षी म्हणाले—"महाप्रभो! पोटाची खळपी भरायला हवीच ना? म्हणून दाण्याच्या शोषार्थे कोठेकोठे जावेच लागते. टिटवीचे जोडपे नात्याच्या शोषार्थे कोठे तरी निघून गेले होते त्या वेळी समुद्राने वेळ साधून हा दुष्टपणा केला. या जगा-तल्या सर्व कष्टाच्या व लबाडीच्या मुळाशी पांढर्या कारण असते ही गोष्ट सिंह व मेंढ्याच्या गोष्टीवरून आपल्याला कळतेच की नाही?

"सिंह व मेंढ्याची काय बरे ती गोष्ट?" गुरुडाने विचारले.

तेव्हा महात्मांच्या वक्तृकीने ती कथा अशी सांगितली.

सिंह व मेंढा यांची गोष्ट

एका अरण्यात एक मेंढू आपल्या कळपातून वाट चुकून कोठे तरी जातां जातां एकटे झाले आणि त्या दिवसापासून त्याला एकट्याने आयुष्य कंठावे लागू लागले. परंतु खुल्या वातावरणात मन मोकळेपणाने वातपीत हिंडत फिरत राहल्याने त्याचा अंगपिंड खूप वाढला व शिंये पण मोठी लांब झाली. त्याला पाहून व त्याची शिंये पाहून अरण्यातील जनावरे भिऊ लागली.

एके दिवशी अचानकपणे सिंहाने त्याला पाहिले. त्याचा तो अवाढव्य देह, लांबलांब

करीब व शिंये पाहून सिंह मनात म्याला. 'बाप रे बाप! हे निःशंकपणे अरण्यात फिरते आहे, म्हणजे आपल्या जिवाला धोकाच आहे!'

परंतु एकदा सिंहाने त्या मेंढ्याला गवत चरत असताना पाहिले व स्वतःच्या भित्री-पणाचे त्याला हंसू आले. "हत् तिच्या! हे गवत खाणारे जनावरच तर आहे! याच्या भंगात माझ्या इतके बळ कोठून असणार? उलट माझा जाहार होऊ शकेल!" असा विचार करून सिंहाने त्याला ठार करून खाऊन टाकले.

म्हाताच्या वक्तृकीने ती गोष्ट येथवर सांगतां सांगतांच विष्णूकडून यक्षडाकडे निरोप आला की विष्णूला गरुडवाहनावर बसून कोठे तरी जावयाचे होते म्हणे.

गरुड विष्णूकडे जाऊन म्हणाला—

"प्रभो! मी आतांच कसा येऊ म्हणता? माझ्या पक्षी कुळातल्या टिटवीची अंडी समुद्र ओढून घेऊन गेला आहे ती अंडी तिला परत आणून देण्याची जबाबदारी माझ्यावरच आहे! समुद्र माझ्या प्रजेवर असा अत्याचार करीत राहला तर मी त्यांचे वाहन म्हणून स्वतःला मिरवितो त्यांची शोभा तरी माझ्या प्रजेच्या समोर काय राहणार?"

लग्गेच विष्णूने आपला बाण धनुष्यावर बडवून समुद्रावर नेम धरला व म्हणाला—

"हे बघ रे, टिटवीची अंडी तिला तावड-तोच आणून दे, नाही तर हा बाण तुला अटवून वाळू करून टाकील."

ते ऐकून समुद्र भयभित होऊन 'थरथर' करू लागला. त्याने टिटवीची अंडी आणून त्या जोडप्याला दिली.

दमनकाने संजीवकाला ही गोष्ट सांगितली व म्हणाला—"तुला सखी मदत करू शकतील असे मित्र आहेत का? म्हणून तू सिंहाशी दोन हात करण्याचा विचार मनातून काढून टाक!"

"मित्रा! सिंह मला ठार करणार आहे किंवा हे मला कसे काय रे कळणार?" संजीवकाने दमनकाला विचारले.

"ते बहवी कळेल. सिंह आपल्या सिंहा सनावर म्हणजे दगडावर बसला असता तू जवळ जाशील तेव्हा सिंह हस्तमुखाने व सोवपणे असून दाहला तर तुला काही धोका नाही. परंतु शेपूट वर करून वजे वट्ट आकळून तुला दुसून याहतांच नजर करडी करील तर तो तुला ठार करणार असे समज." दमनक म्हणाला.

नंतर दमनक करटकाला बेटला. करटकाने त्याला विचारले-"काय करून आलास?"

"दोघांच्या मनांत विष पेरून आलो आहे." दमनक म्हणाला.

"खरंच का?" करटकाने विचारले.

"माझे कारस्थान कसे फळास येते, हे तुला दिसेलच. सिंह आणि बेल दोघां- भवत्या स्नेहाचा धागा तोडून आलो आहे." दमनक म्हणाला.

"त्यांत काय आश्चर्य रे? तेच करण्या- साठी पाणी बहा. असतां दगडमुड्डां त्रिरचळून नाही का जात? तु कारस्थान

करण्याचे योजलेस तर त्याची मंत्रो कधी राहिल? पण एवढा खटाटीप करून तुला काय मिळणार?" करटकाने विचारले.

"हा काय प्रश्न झाला? मी प्रधान मंत्री होईन व मला त्याचा पुष्कळ फायदा नाही का मिळणार? जाडजूड ग्रंथ वाचून त्या बाबतामुळे पैसा व अधिकार न मिळविणाऱ्यांची विद्या फुकट असे जांग- लात!" दमनक म्हणाला.

"परंतु स्वायेंद्रील वाईटच नाही का? या तुच्छ देहासाठी वाटेल ते कारणे बरोबर नाही. या शिवाय तुझी लबाडी बाहेर पडली तर माझे एका लबाडाची दुर्गंत झाली तशी दुर्गंत होऊन तुझ्या जिवावर बेतले नाही म्हणजे पुरे!" करटक म्हणाला.

"काय रे ती गोष्ट?" दमनकाने विचारले.

करटक लबाड माणसाची गोष्ट सांगू लागला.

सिंहा बहिणी

[९]

[संध्याकुमार व निशीथने सांगितले ते जरे सवसून राक्षस दाडीवाल्याला भेटायला गेला. नंतर दोघे भाऊ राक्षसाच्या हाकमानजीकच्या सरोवराकडे गेले. एक अण दगडाची मुर्त झाला व दुसरा माकड झाला. जदमनच्या बरोबर आलेल्या एका मुलीने राक्षसाचा आवाज ऐकून तिचा भावंडांना सरोवरात डकलले. सर्व हुंस झाले. पुढे-]

राक्षसाने आगजी एकदा जोराने "कोडे दाडीवाल्याची भेट झाल्यावर आपण फस- वाहून रे?" अशी आरोळी दिली. त्याने त्याला कळले होते. त्याच्या आवाजावरून त्याला त्याबद्दी. राक्षसाला आलेला पाहूनच दाडी- खूप राग आल्यासारखे दिसत होते. संध्या- कुमार व निशीथ दोघांनी त्याला पांय सर्व गोष्टी सांगितल्यावर कपाळावर हात मारीत दाडीवाला म्हणाला-"अस्स! म्हणजे लबाड लुच्चांना तु आपल्या वाहधातच सोडून आला आहेस म्हणायचाचस? जरे, जमनियारहस त्याचा राग आला होता. त्या लबाडांनी माझ्या जमनकी सवे भरले

व अंजने लुवावून नेवी आणि आतां तुला टोपी धाव्याला गेले आहेत का? ते कोठे जमून काय करीत आहेत हे जाऊन व वेळवरच पाहिले नाहीस तर तुझ्या जिवाला घोका आहे, सधज! तेव्हां आ बघू लवकर! आपले दोघांचे गुपित जर का त्यांना कळले तर तु एकटाच नाहीस तर आपण दोघे मेळो ब्रमज! मुख्य करून आपल्या वाड्यातली गुपिते त्यांना जर का कळली तर आपल्या दोघांच्या आयुष्याची होरी खुंटलीच, लक्षात ठेव! तेव्हां पळ आणि त्यांना प्रथम वाटेला लाव!" दाढीवाल्याने राक्षसाला उलटधा-पावलीच पाठवून दिले.

दाढीवाल्याच्या सल्ल्याप्रमाणे आपल्या कितल्याच वाड्यात परत आत्मस्वर राक्षसाने, त्याने नेमलेल्या जागी संध्याकुमार व निषीध नाहीत हे पाहिले. म्हणून त्याने ओरडून विचारले होते—“कोठे आहां रे?” आणि तसाच ओरडत तो सरोवराच्या काठी आला. पण तेथेसुद्धा त्यांचा पत्ता नव्हता.

रागाने त्याचा सर्व देह खालपासून वरपर्यंत भडकला. त्याने ती जागा त्या दोघांना हुडकून काढण्यासाठी काढून काढली. संध्याकाळपर्यंत त्या प्रयत्नात तो इतका धमून गेला की वाड्यात राक्षस स्वस्थ पडून राहण्याविषय दुसरा उपाय उरला नाही.

राक्षस त्यांना शोधत होता तितका वेळ उदयन व त्याचे दोघे भाऊ सरोवरात होते. उदयन हंस रूपात राहून सर्व गंतवत होता. परंतु राक्षस आपल्या वाड्यात निघून गेलावर उदयन स्वस्वरूपात पाण्यातून बाहेर आला. त्याच्या वाडीचाट ती हंस रूपात असलेली मूळगीसुद्धा पाण्याबाहेर आली. तिने उदयनाला विचारले—

“तुम्ही कोणीतरी हुदवी वाट चुकून या वाड्यात आलेले दिसता आहां. या वाड्याच्या बारीबाजूला सुमारे चार कोस अंतरातल्या प्रदेशात कोणी कीडमुंगी प्रवेश

करून झकणार नाही इतकी कडकोट अवस्था आहे. प्रवेश केलाच तर त्याला धरून बांधून कैद करणारा एक दाढीवाला नेमलेला आहे. त्याचा डोळा चुकवून येणे ब्रह्मदेवालाही शक्य नाही. शक्य असूनही तुम्ही आत कसे काय झालात, हे मला तरी कळले नाही. मला वाटते, जेवून ही तुम्ही ही जागा सोडून पळून जाणे तुमच्या हिताचे आहे. नाही तर तुमचा जीव धोक्यात पडेल. हा बाडा तुमच्या एका हुण्ट राक्षसाचा आहे. तो आतां येथे नाही. तो केव्हा येतो आणि केव्हा जातो कोणांना कळत नाही. तो वेण्यापूर्वी भी तुम्हांला तुमच्या भावांना स्वस्वरूप प्राप्त होण्यास एक व्यक्ती सांगते. ती करून तुम्ही आपल्या वाटेने निघून जा.”

सर्व ऐकत घेतल्यावर उदयन म्हणाला—
“जाव्ही वाट चुकून या वाड्याला आलो नाही. ह्या वाड्यात काय आहे, कोण राहतो व कशासाठी बघीरे गोष्टी कळाव्या म्हणूनच तर आलों आहां. तेव्हां तू आमच्याविषयी ती काळजी करण्याचे कारण नाही. तुला या राक्षसाविषयी जे काही माहीत आहे ते सांगितलेस की पुरे. वातावर्यत तू कोण हे नाही सांगितलेस. सांगायला काही हरकत नसेल तर ऐकण्याची इच्छा आहे.”

तेव्हां ती सरोवरकन्या थोडा विचार करून म्हणाली—“सांगायला काहीच हरकत नाही. परंतु सांगितले तरी तू काही करू शकशील असे देखील मला वाटत नाही. तरी तू विचारलेसच म्हणून सांगते.” असे सांगून ती पुन्हा सरोवरात गेली आणि काही वेळाने बाणवी दोघां हंसां-बरोबर बाहेर आली. त्या सरोवरकन्ये-बरोबर दोन्ही हंस बाहेर येताच दोन सुंदर कन्या आल्या.

रूपाने तिघो एका सांघातून काढल्यासारख्या दिसत होत्या. ते पाहून उदयनने त्यांना विचारले—“तुम्ही तिळघा दिसता आहां!”

"होय!" असे तिची एकाच वेळी म्हणाल्या. ते कळल्यावर उदयनचा उत्साह वाढला. म्हणाला—"दरमग आम्ही आज-पर्यंत ज्यांच्या शोषार्थे हिडत आहोत त्या तुम्हीच आहां, म्हणावयाच्या! तुम्ही तिची दानशील महाराजांच्या राजकन्याच नाही का?"

ते ऐकून तिची नाकारक आदर्य वाटले. म्हणाल्या—"होय! परंतु आम्हाच्या विषयी तुम्हाला हे सर्व कसे काय कळले?" त्यांनी निःसंकोचपणे विचारले.

"कसे कळले हे काय विचारत? तुमच्या जन्मासमूनच नव्हे, त्या पूर्वीपासूनचे सर्व आम्हाला च्या विचारून.

तुम्हाला माधुन आणण्यासाठी आम्हां तिचे तुमच्या बविलांचा आशीर्वाद घेऊन निघालो, बरे तर तुमची नावे..." उदयनने विचारले.

"सुहासिनी.....आपल्या जन्मापूर्वीच्या गोष्टी विश्वास्त्य च्या म्हणाला होता नाही का? तेव्हा इतर दोघींची नावे तुम्हाला माहीत असली पाहिजेत!" ती मूकगी म्हणाली.

"का नाही माहीत? इतके सहज आणि इतक्या लवकर तुमची भेट होईल, असे स्वप्नात देखील वाटले नव्हते आम्हांला. ही आनंदाची गोष्ट भाव्या भावंडांनामुळां कळली तर किती बरे होईल?" असे म्हणत असता त्याच्या भावंडांना मानव रूप नसल्याबद्दल उदयनला कार वाईट वाटले.

ते पळून सुहासिनी—"वाईट वाटून घेण्याची गरज नाही!" असे म्हणत पाण्यात उतरली आणि थोड्या वेळाने माकडाच्या रूपात असलेल्या निधीशला आणि दगडाची भूत आलेल्या संव्याकुमाराला घेऊन बाहेर आली. नंतर ती उदयनला बरोबर घेऊन त्या उद्यानातल्या एका आंब्याच्या झाडाजवळ घेऊन गेली.

त्या आंब्याच्या झाडाच्या आजूला काही वेड्याच्या छात्र्या उगमलेल्या होत्या त्या तिने उदयनला

सांगितल्या. त्यान तसा काही उपटून घेतल्या. नंतर ती त्याला आणखी थोड्या अंतरावर घेऊन गेली. तेथे एका राक्षसाची मूर्त होती. त्या राक्षसाच्या तोंडातून पाण्याचा एक झरा वहात होता. त्याचे थोडे पाणी प्यायला तिने सांगितले. तिने एका पानाचा झोण कळम दिल्यावर उदयनने त्यात त्या झऱ्याचे पाणी घेतले. ते सर्व घेऊन दोघे सरोवराच्या काठी परतली.

सुहासिनीने त्या वेड्याच्या छात्र्या माकडाला लावला घालायला सांगितल्या. तसे करताच माकडाचे रूप जाऊन निधीश मानव रूपात आला. नंतर झोणात आणलेले पाणी दगडाच्या मूर्तीला लावल्या बरोबर संव्याकुमार मानव रूपात आला.

नंतर उदयन त्या मुलीची जोळल करून देत जावऱ्या मार्गजांना म्हणाला—"पाहिळीत का गंमत? आपण आजवर ज्यांच्या शोषार्थे हिडत होतो त्याच या राजकन्या आहेत! तेव्हा आपलं काम पुरे झाल्यासारखे आहे. आता आपण यांना घेऊन या वाड्या बाहेर जावऱ्याचा उपाय काढला पाहिजे."

तेव्हा सुहासिनी म्हणाली—"पण तुम्हाला वाटते आहे तेथे सोपे काम नाही ते! आमच्या रक्षणाची गोष्ट सोडा, प्रथम स्वतःच्या रक्षणाचा विचार करा. या वाड्यातून कसे बाहेर..." असे ती बोलत असता एकदम सोसाट्याचा वारा आला.

सरोवराच्या काठी उतरली. पण आश्चर्य
असे की सरोवराच्या काठावर उतरल्या

बरोबर घाटीचे रूप जाऊन एका भयंकर
राक्षसाच्या रूपाने ती चार संधोर उभी
राहली.

तो राक्षस वेऊन सरोवराच्या काठी
उभा राहल्यावर सरोवरातले सर्व हंस पंख
फडकडवीत पोहोत काठाच्या जवळ पाण्यात
वेऊन उभे राहले. राक्षसाने क्षणभर
त्यांच्याकडे निरखून पाहिले आणि लगेच
पाठ फिरवून घाटीच्या रूपाने आकाशात
उडू लागला.

हे सर्व होई होईतो चमकला काळोख
पडू लागला होता. उदयनने अस्वाच्या
मदतीने स्वतःला व आपल्या दोघां भावंडांना
मानव रूपात आणले. तोपर्यंत तीन दिवस
होजून गेले होते. सर्वांना भूक लागली
होती. म्हणून त्यांच्याजवळ जो पंचा होता
तो अंथरून त्यांनी त्यावरचे फळफळावळ व
इतर खाद्य पदार्थ पोट भरून लाऊन घेतले.
नंतर त्या तिळथा बहिणी बाहेर येतील
क्याचित् म्हणून थोडा वेळ वाट पाहिली.
परंतु बराच वेळ झाला तरी त्या बाहेर
न आलेल्या पाहून आणि रात्र तेथेच
काढावी लागणार असा विचार करून
तिघांनी जंगल भरून टाकून घेतले आणि
तेथेच अदृश्य रूपे स्वीकारले.

तो पाहून सुहासिनी म्हणाली-“तो पहा
येतो आहे. हा सोसाट्याचा वारा त्याचे
चिन्ह आहे. आम्ही पुन्हा जाऊ सरोवरांत.
तुम्ही काम करणार? मागच्या खेपेसारखे
तुम्ही हंस झालात तरी तो तुम्हांला पकडू
शकेल. आता स्वतःला कसं वाचवायचे ते
तुमचं तुम्ही पहा.” असे म्हणत ती आपल्या
बहिणींसह पाण्यात शिरली.

उदयन विचार करीत फार वेळ थांबला
नाही. त्याने आपल्या जवळचे पांढरे भस्म
काढून ते स्वतःवर व आपल्या दोघां भावं-
डांवर शिंपवून घेतले. तत्क्षण तिघे अदृश्य
झाले. थोड्या वेळाने सोसाट्याचा वारा कमी
होत गेला आणि एक राक्षसी देहाची चार

त्याच वेळी तिघे भाऊ भस्म टाकून वेऊन
प्रत्यक्ष समोर वाट पहात असलेले विसले.
उदयन सुहासिनीला म्हणाला-“हा
राक्षस परत कोठे गेला असावासे वाटते
मुला? परत केव्हा येईल?”

“कोठे म्हणून काय विचारतोस?
शिकारीला गेला आहे! ही शिकार पाण्याची
नाही, जुळ्या किंवा तिळथांची!” सुहा-
सिनी म्हणाली.

“जुळ्या तिळथांची शिकार? मला
नाही कळले.” उदयनने विचारले.

“ते एक गुपित आहे. हा राक्षस एका
देवीचा भक्त आहे. त्या देवीच्या कृपेनेच
तो हा मायामहल निर्माण करू शकला.
मासाठी तो त्या देवीला पन्नास जुळी बळी
देणार आहे. बळी देण्याचे काम पुरे झाले
तर ती देवी त्याला सर्व सक्ती प्राप्त
होण्याचा वर देईल. याशिवाय त्याला
अमर होण्याचा वरदेखील देईल. त्याला
आतांपर्यंत सत्तेचाळीस जुळी तिळी मूले
मिळाली आहेत. आणली फक्त तीन
जुळ्यांची गरज आहे. ती मूले मिळाली
की सर्वांना तो बळी देणार. देवीचा वर
मिळवा म्हणून तो एक क्षणही फुकट
घालवीत नाही. तो या बृद्ध रूपातच रात्र-
दिवस जंगल भरून घालीत असतो.”

या सन्धात सुहासिनीने राक्षसाचे सर्व
गुपित सांगून टाकले.

ते सर्व वर्णन तिघां भावंडांनी लक्षपूर्वक
ऐकले. म्हणाले-“म्हणजे आमचे केवढे
मोठे भाग्य! आम्ही तिघे त्याच्या दृष्टीस
पडली असतो तर आज त्याची शिकार
कायमची संपली असली. बळी देण्याचे
काम देखील आजच संपले असते.”

“ते कसे काय?” चकित होऊन तिघां
बहिणींनी विचारले.

“होय, त्याला हवी असलेली आणि
तुमच्या रक्षणार्थ निघालेली आम्ही तिळी
भावंडे बाहोस. म्हणून मी तसे म्हटले.”
उदयन म्हणाला.

“सब असेल तर तुम्ही तिघांनी कारच जास्त सावधवारी बाळगली पाहिजे.” सुहासिनीने त्यांचा सावध करीत म्हटले.

“होय, सर्व गुपित जातां चांगले कळले असल्यामुळे यापुढे आम्ही ती काळजी बाळगूनच राहू. परंतु एकदोन जापण सर्वांनी पसार व्हायचा मार्ग काढलाच पाहिजे नाही का? हा सर्व प्रवेश म्हणजे एक मायावगरी आहे. हे आम्हांला आतां चांगले कळले आहे. म्हणून झुकडून बाहेर पडतांना आठ येणारे अडथळे आणि अडकणी कसा स्वरूपाच्या असू शकतील, हे कळले तर बरे होणार आहे. त्याप्रमाणे विचार करावा लागेल.” उदयन म्हणाला.

सुहासिनी म्हणाली—“सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे, तुम्ही त्या राक्षसाच्या इष्टीत पडल्याशिवाय त्याच्या भुयारातल्या घरात प्रवेश करू शकलात तर, अर्धेअधिक काम होऊ शकेल.”

ते ऐकून उदयन म्हणाला—“एवढेच का? ते काय मोठे कठीण आहे का?

आमच्या देवळे जो मत्स्य आहेत त्यांच्या मस्तीने आम्ही जडपण होऊ शकतो व पुन्हा प्रगट होऊ शकतो, हे तुम्ही पाहिलेच आहे!”

ते ऐकून सुहासिनी म्हणाली—“जरे हो, ते तू सांगितलेस म्हणून बरे झाले. तुम्ही ती भस्मे आणि अंजने त्या राक्षसाच्या भुगृहात कुचकामाची आणूत. त्याचा कर्हिमा काय तो बाहेर येथे आहे. म्हणून त्याच्या-तरे विसंभूत राहू नकोस.”

ही गोष्ट कळल्यावर तिघां भावंडांचे घेवं बोडे सचल्यासारखे झाले. काय उत्तर द्यावे हे त्यांना घुबेना. तेव्हां सुहासिनी म्हणाली—“असे घाबरून कसे बालेल? आपल्या बुद्धीचा उपयोग करून काहीतरी मार्ग काढलाच पाहिजे.”

“विचार करावला तरी चांगला अवधी लागणारच!” उदयन म्हणाला.

सुहासिनी म्हणाली—“होय, शांतपणे विचार केला पाहिजे.”

(कमलः)

प्रजापतिस्तव्य

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झटापटवत गेला, अंत लांछावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां अंतात बसलेला बैताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू जे काम करतोस ते कितीही नीच असले तरी त्यामुळे प्रजेचे हित होणार असेल तर ते चांगलेच म्हणले जाईल. मागे उपाहरण म्हणून मी तुला विजयची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” जसे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

मालवराजा मारुतद्वर्मा याच्या एकुलत्या एका मुलाचे नाव विजय होते. उपनवन संस्कार संपल्यानंतर मारुतद्वर्माने आपल्या मुलाला मुल्युही विद्याभ्यासासाठी पाठविले. विजयने गुरुकुलात शास्त्रास्त्रविद्येबरोबर राजनीती, वर्गशास्त्र वगैरे विषयांचा देखील अभ्यास केला आणि यशाने मयो राज्याचा

देवायनाय मोरी

भार स्वतःच्या शिरावर घेण्यालायक झाला.

एके दिवशी गुरुकुलाच्या कुलपतीने विजयला जवळ बोलावून राज्याचा भार घेण्यास तयार होण्यास सांगितले. म्हणाला— "मुला! तू सर्व विद्या शिकून राज्याभिषेकास योग्य झाला आहेस. आता तू स्वदेशी परत जा. प्रजेला सुखी कर. ओ राजा आपल्या प्रजेला स्वतःच्या मुलासारखा वागवितो तोच खरा राजा होय. मी तुला आशीर्वाद देतो."

विजय गुरुचा निरोप घेऊन स्वदेशी निघाला. तो आपल्या देशाच्या लहान मोठ्या खेड्यापाड्यातून जात असता

त्याच्या नजरेस अगदी अनपेक्षित अशा गोष्टी येऊ लागल्या. देशाच्या वडिलांचा राज्यकारभार अत्याचारी व अत्यायी असल्याचे त्याला आढळून आले. राज्याचे अधिकारी लाख घेत आणि प्रजेला पिळून काढीत. खेड्यापाड्यातून राहणारे अधिकाऱे प्रजेत बंडखोर घुसी वाटत चाललेली पाहूनही कायद्याचे पालन करविण्यास कचरत होते. दंगेधोर्गे, चोरी व लुटालूट चालू होती. विजयला तो स्वतः मुक्तराज असल्याचे सांगणे देखील घोव्याचे वाटू लागले. म्हणून त्याने स्वतःची ओळख दिली नाही व आपले नाव विजय या ऐवजी विजय म्हणून सांगू लागला. आपण राज्याच्या पदरी मोकरी मिळावी म्हणून जात असल्याचे सांगून तो स्वतःचा जीव व अन्न वाचवीत होता.

एक बुद्ध विजय भेटल्यावर त्याला न ओळखून म्हणाला— "बाबा रे! माळव वंशाचा लय जवळ येऊन ठेपला आहे. तुझ्यासारखे तरुण चंपारणातील सुधीर नावाच्या एका तरुण पुढ्याच्या खेड्यातील एका जमत आहेत. आज नाही तर उद्या सुधीरच देशाचा राजा होणार. तो मार्तंडवर्मावर स्वारीची तयारी करीत आहे. त्याचे विवासवान हेर राजजाड्यात शिरले आहेत. त्यांनी खून केल्याबरोबर सुधीर

स्वारी करून किल्लावर आपला झडा फडकवणार."

आपल्या देशाची ही दुस्वस्था पाहून विजय आश्चर्य चकित झाला. तो चंपारणाची वाट विचारीत तेथे येऊन पोचला. तेथे त्याला दोन शेंगरांच्या मधील एका विस्तीर्ण खोऱ्यात एक महानगर दिसले. वास्तवीक ते सुमारे एक लाख तरुणांचे शिक्षण शिबिर होते. ही तरुण मंडळी गोर गरीब शेतकरी वर्गातली, हरिजनातली किंवा श्वासलेल्या जातीतली होती आणि सुधीरला आपला राजा मानित. त्या प्रदेशात राजाच्या अधिकाऱ्यांना प्रवेश नव्हता. राजाचा कोणी हेर शिरलाच तर त्याला जिवंत परत आणणे अन्याय होते. राजाने शाब्दिकले सरदार निपाई ठार झाले किंवा सुधीरला फिरार झाले.

मार्तंडवर्माने सैन्याची एक तुकडी सुधीरचे पारिपत्य करण्यास पाठविली. परंतु ती खिडीतून पळोवडे जात असता वरून दगडाचा वर्षाव झाल्याने ठार झाली.

विजयने चंपारण्य प्रदेशात पाऊल टाकताना चार तरुणांनी त्याला नाच गाव व त्या प्रदेशात येण्याचे कारण विचारले.

विजयने आपले नाव विजय व दाम्नास्य विषय प्रकीर्ण असल्याचे सांगून सुधीरच्या

सैन्यात प्रवेश मिळविण्यासाठी आला असल्याचे सांगितले.

तेव्हा त्या तरुणांनी त्याला एका मोठ्या गुहेत नेले. तेथे एका उंच खडकावर उभा राहून सुधीर बोलत होता व तरुण मंडळी समोर बसून ऐकत होती. विजयदेखील शेजारी बसून ऐकू लागला.

"राजाचा वर्षे प्रजेचे रंजन करणारा, प्रजेला सुखी करणारा, शत्रूपासून प्रजेला वांचविणारा. पण राजा मार्तंडवर्मा राज्यत चालू असलेली लाचलुचपत, चोरी व लुटालूट यांना आळा घालण्या ऐवजी त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करतो आहे. प्रजेची किडीर न करणाऱ्या विवेकशून्य राजाला राजा म्हणणे

पाप आहे. याचे बाबा व आजोबा राजे होते म्हणून ती स्वतःला राजा म्हणतो आहे. त्याचे आजोबा राजघराण्यात जन्मले नाहीत. ते एक सामान्य सरदार होते. परंतु त्यांनी गालावक राजाला बंद केल्या त्याची गादी घळकावली होती. त्यांच्या मुलाने म्हणजे मारतंडवर्माच्या बटिलांनी राज्यकारभार हाती घेतल्यावर प्रजेच्या हिताची अनेक काये केली. या उलट मारतंडवर्माने गादीवर आल्यापासून प्रजा हिताचे एकही काम केले नाही. तो स्वतः भोगविलासाल बुडून गेला आहे आणि त्याचे अधिकारी प्रजेला पिडून काढीत आहेत. तेव्हा असा राजाचा वध करणे

प्रजेचे कर्तव्य आहे. प्रजा स्वतःच आपला राजा निवडील."

सुधीरचे हे विचार राजासोबतच होणे. परंतु त्याचा प्रत्येकदाच विजयच्या हुद्द्यावर उभटत होता. सुधीरचे आवय संपल्यावर राजाही तत्प्रांती विजयला त्याच्याबरोबर उभे केले. विजयने सुधीरला आपले नाव विनय असल्याचे सांगून शस्त्रास्त्रविशेषतः प्रवीण असल्याचे सांगितले. गालव देवात प्रवेश केल्यावर सुधीरची कीर्ती ऐकून त्याच्या सैन्यात भर्ती होण्याच्या हेतूने त्या प्रदेशात प्रवेश करीत असल्याचेही सांगितले.

सुधीरने विजयच्या शस्त्रास्त्रविशेषतः परीक्षा घेऊन त्याची पाठ पोपटली व म्हणाला—"मी तुला आपल्या सैन्यात भर्ती करून घेऊन जबाबदारीच्या पक्षावर नेमतो परंतु जर का तू कोडे कुचराई केलीस तर तुझा शिरच्छेद होईल!"

विजयने सुधीरच्या प्रत्येक आज्ञेचे पाळम करण्याची प्रतिज्ञा केली.

सुधीरला लवकरच किल्ल्यातून लष्ण्या शस्त्र मिळाला. त्याने आपल्या सैन्याच्या तुकड्या करून त्यांचे नायक नेमके व कोणत्या तुकडीत कोणत्या बाजूने किल्ल्यात प्रवेश करावयाचा याविषयी आज्ञा दिली. विजयला मुद्दा एका मोठ्या व तुघार तुकडीचा नायक नेमण्यात आले.

राजाचे सैन्य किल्ल्याच्या तटावर येऊन उभे राहिले. दोन्ही सैन्ये युद्धाला सज्ज झाली. काळोख पडू लागला. अर्ध्या रात्री विजयने आपल्या तुकडीच्या सैनिकांना जागे करून किल्ल्याच्या एका लहानशा चोर दरवाज्यावर थाप दिली.

आतून कोणी तरी विचारले—"कोण आहे?"

विजयने उत्तर दिले—"मी बुधराज विजयवर्मा!"

दार उघडले गेले. आत एक शिपाई तलवार उपसून दार करायला तयार उभा होता.

"तलवार म्यानेच ठेव. मी आतांच गुरुकुलातून परतलो. शत्रूसैन्याची फळी फोडून येणे अवघड होते म्हणून या दरवाज्याने प्रवेश करायला आलो. मला महाराजांना ताबडतोब भेटायचे आहे. माझ्याबरोबर एका सैनिकाला पाठव." विजयने एका स्वासात सर्व सांगितले.

दरवाज्याजवळ एका सैनिकाला पाहताच साठी नेमून तो सैनिक स्वतः विजयबरोबर निघाला. राजाबाबदाच्या रक्षार्थ नेमलेल्या अधिकाऱ्याने विजयला ओळखले आणि त्याला भस्मकार करून त्याने विचारले—"बुधराजाचे येणे कष्टां झाले?"

ते ऐकून व विजय बुधराज असल्याची खात्री झाल्यावर पाहुन्यावरचा शिपाई परतला.

आपला मुलगा गुरुकुलातून परतल्याचे कळल्यावर मारतंडवर्मा उठला व प्रेमाने आपल्या मुलाला विचारले—"उद्या सकाळी गेलू. आताच काय बघी आहे?"

"तुम्ही बिलंब कसं नका. ताबडतोब राज्य सोडून निघून जा. प्रजेने आपल्या विरुद्ध वंड केले आहे." विजयवर्माने बटिलास बंडखोरांच्या शक्तीची कल्पना देऊन स्वतःच्या जीव वांचविण्यासाठी राजाने राज्य सोडून निघून जाणे किती आवश्यक आहे, हे सांगितले. परंतु

मार्तंडवर्मान आपल्या सशयी स्वभावाला अनुसरून मुलाला विचारले—“तुला राज्य-लोभ झालेला दिसतो आहे?”

“तुमचे म्हणणे खरे असू शकेल, कदाचित! परंतु प्रजेच्या हितासाठी मला आपल्या कर्तव्याचे पालन करावेच लागणार!” असे म्हणत त्याने आपल्या पित्याचा शिरच्छेद केला.

बोड्याच वेळाने ती गोष्ट अंतःपुरात पोचली. नंतर किल्ल्यात सर्वत्र ती बातमी पसरली. भंत्री व सेनापतींनी विजयवर्माला भेटून पुढील पावले कुठो टाकायची या-विषयी विचारविनिमय केला. कोणी एकाने देखील विजयवर्माच्या कुर्यावहुल नापसंती

दर्शविली नाही. उलट कित्यकांनी विजय-वर्मान्या कर्तव्यकारीची स्तुती केली.

उजाडेपर्यंत विजयने मंत्र्यांना व सेना-पतीला आज्ञा देऊन सूर्योदयाच्या सुमारास स्वतःच्या राज्याभिषेकाची तयारी करविली.

राज्याभिषेक होताच विजयवर्माने आज्ञा केली की किल्ल्याला वेढा देऊन बसलेल्या बंडखोरांच्या पुढाऱ्यांशी संघर्ष करून त्यांना आदरपूर्वक किल्ल्यात घेऊन यावे.

सर्व गोष्टी विजयच्या सल्ल्याप्रमाणे घडल्या. सुधीरने किल्ल्यात प्रवेश करून बिनबळखरा युवराज असल्याचे कळल्या-वर व त्याने प्रजावात्सल्य मनात बाळगून शुद्ध हृदयाने बापाचा वध केला असल्याचे ओळखून त्याची पाठ धोपडली. म्हणाला—“तुम्यासारख्या प्रजावात्सल राजाच्या कार-कीर्तीत प्रजा सुखी होईल.”

विजयने सुधीरचे आभार मानले व त्या-च्यासारखा हुशार सेनापती असल्यावर राज्यावर कोणतेही संकट येणार नाही व राज्यकारभार सुरळीत चालेल असे सांगून सेनापती पद स्वीकारण्यास सुधीरला बिन-विले. सुधीरने त्या गोष्टीस होकार दिला.

विजयवर्माला गुरुकुलात मिळालेले शिक्षण व सुधीरच्या साक्षिद्वयात त्याचा मनात पडून आलेला नवल यामुळे तो एक योग्य व प्रजावात्सल राजा झाला.

“राजा! विजयवर्माच्या या विविध वागणु-कीचे कारण काय? गुरूचा आशीर्वाद की सुधीरच्या उपदेशाचा परिणाम? त्याच्या मनात पित्याविरुद्ध द्वेष होता काय? या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तु दिखी नाहीस तर मुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची वांश्चर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

राजा विक्रमादित्य म्हणाला—“राजा हा प्रजेचा भाग्यविधाता असतो. उपदेश करून राजाचे किंवा प्रजेचे मन पालटणे शक्य नाही व हित होणे शक्य नाही. राज्यकार-भार हा प्रजेच्या हितासाठी करावयाचा असतो ही गोष्ट प्रत्येक राजाला माहीत असते. परंतु राजाने आपल्या कर्तव्याचे पालन केले नाही तर त्याला शिक्षा करण्यासाठी काही उपाय किंवा मार्ग नसतो. म्हणून राजा सर्व अधिकार स्वतः-च्या हातात घेऊन त्यांचा दुरुपयोग करतो.

परंतु सुधीरला भेटल्यावर विजयवर्माला ही गोष्ट कळली की प्रजेचे चांगले नेतृत्व करण्यासाठी कोणी असेल तर अशा अत्याचारी शासकाला दंड होऊ शकतो. विजयवर्माला ही गोष्ट कळल्यामुळे अत्याचारी शासक होण्याची कल्पना त्याच्या मनात येणे शक्य नव्हते. आता त्याने बापाचा वध का केला, हा प्रश्न उरतो. पुढे शात्यास त्याच्या बापाचा वध होणार हे त्याला चांगले माहीत होते. म्हणून त्याने राज्य सोडून निघून जाण्यास बापाला सांगितले. परंतु बापाला ती गोष्ट अमान्य होती. पुढील पित्याचा मृत्यू झाला तर सुधीर राजा होईल हे विजयवर्माला माहीत होते. म्हणून पुढे होऊन नवे शाहाजी तो पित्याचा वध करून राजा झाला व सुधीरला सेनापती करून त्याने त्यालाही वळविले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे बौद्ध भंग झाल्याने वेताळ प्रतापसह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोबकळू लागला.

(कल्पित)

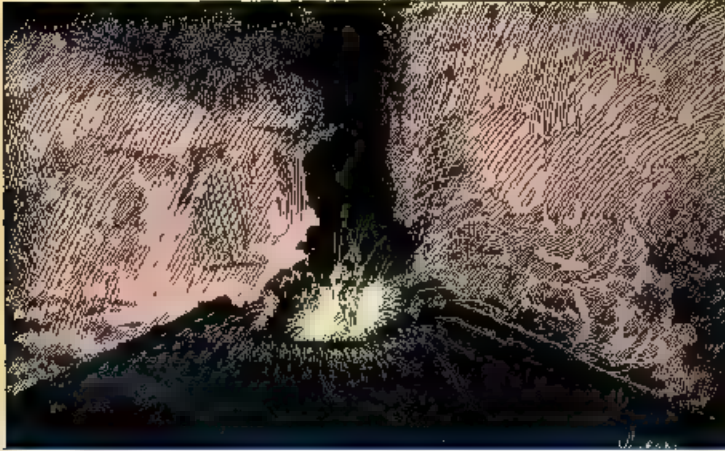

१५९. अत्याधुनिक ज्वालामुखी

जगत सहस्राब्दी ज्वालामुखी आहेत परंतु इतिहासात नव्वे शतके महान ज्वालामुखी आहेत व एवढाच सर्वात मोठा ज्वालामुखी 'वॉट्कान' हा होय. २० फेब्रुवारी १९८६ रोजी मेक्सिकोतल्या एका भूकंपाच्या शेतात हा ज्वालामुखी प्रगट झाला. त्या वेळात एक फार जुना खड्डा होता त्यातून भुयर्भातले काही विविक्त ज्वालाने येऊ येत, २० फेब्रुवारीला त्या खड्ड्यातून दूरपर जमीन दुभंगून खड्डा शाखांचे बाहेरून आले. त्या खड्ड्यातून फुटून व शिटीसारखे ज्वालाने वर येऊ लागले. तेव्हाच्या मासकाबरोबर ज्वालामुखी निघाज्यांनी ही गोष्ट शोधली. लोक

समत बघायला येत अस आणि वैज्ञानिकसुद्धा तेच आले.

समकालीन जगात एक विवर झाले आणि त्यामुळे मुलवालीला तालबंद निघाऱ्यासारखे दगड व लावून मिथु लागला. भूकंप, गटभट्टी व विज्ञान संशोधनासारखा प्रकार होऊ लागला. त्या दिवशी रात्री १० वाजेपर्यंत ३० फुट उंच देवळाच्या निघाऱ्यासारखे टोक वर आले. मुलवालीने ते ५० फुट उंच झाले आणि २६ ताऱ्यांपर्यंत ते २०० फुटांचे झाले. हळूहळू १५०० फुट उंचीचे होऊ लागले, त्यामुळे निघाऱ्यातल्या सावधाने बसले. तेव्हा आणि जगने उचलून झाले.

कथाकथनाचा फायदा

एका गावात कुणशर्मा नावाचा एक ब्राह्मण होता. त्याने वेद शास्त्र व पुराणे यांचा चांगला अभ्यास केला होता. तसा तो थोड्यातही होता, म्हणून त्याला कधी प्रत्ये संपादनाची फिकीर राहिली नाही. वररोज संध्याकाळी त्याच्या बेटकीत गावातली बडोळधारी मंडळी जमत. कुणशर्मा प्रसंगानुसार चांगल्या गोष्टी सांगून करमणुकीबरोबर अनेक अनुभवाच्या गोष्टी त्यांना सांगे.

कुणशर्माच्या मुलाचे नाव वेदशर्मा होते. तोदेखील विद्वान होता. परंतु बडोळधारी ही बेटकी त्याला आवडत नसे.

एकदा त्याने आपल्या बडोळधारी बेटकीला— तुमच्याजवळ ज्ञानाचा एवढा मोठा ठेवा आहे. परंतु गप्प गोष्टीत तुम्ही आपले ज्ञान असे व्यर्थ का घालता?

कुणशर्मा म्हणता—“हो पहा, एका लहानग्या नीतिकथेच्या आधारे आपण खरेक गोष्टी सहजी शिकू शकतो, आपल्याशी बोलणाऱ्या माणसाची चूक नकळत दाखवू शकतो, गुनागुतीचे प्रश्न सोडवू शकतो, करमणूक करू शकतो आणि बुद्धीमान झाल्या देऊ शकतो.” परंतु वेदशर्माच्या मुलाचे समाधान झाले नाही.

एकदा वेदशर्माला राज्याच्या कामासाठी समुद्रपार समुद्रदेशात जावे लागले. कुणशर्माच्या मुलाचे इतक्या क्रूरचा प्रवास एकट्यात करणे आवडले नाही. म्हणून तो इथील त्याच्या बराबर प्रवासाला निघाला.

समुद्रदेशात वेदशर्माचे काम फक्त एक झाले. दिवसात सपल, त्याच्या आदराचे त्या देशातल्या लोकांनी एक वेदशर्मा ठेवली. त्या देशाच्या राजाला कुणशर्मा व वेदशर्मा शाकाहारी आहेत व दाहला हात

लावीत नाहीत हे बांगळे माहीत होते म्हणून त्याने शाकाहारी भेजवानीची व्यवस्था केली होती

परंतु मयूरदेशाच्या दरवारी विदूषक देशाची थट्टा उडविण्याचे ठरवून वेदशर्मान्या जाऊन भेटला आणि चिरनिराळ्या मादक पदार्थाची नावे सांगून त्याला कोणती दारू आवडते, विचारले.

वेदशर्मा ते ऐकून चकितच झाला व म्हणाला— मला यापैकी एकाही वस्तूची माहितीसुद्धा नाही

महाराज हुशल नाहीत, परंतु इतर लोक वेदशर्माच्या असानाकड पाहून हुशल व पाहून कृष्णशर्मा विदूषकाला म्हणाला—

“तुम्ही थट्टा हे म्हटले ते ऐकून मला बगळ्यांनी माझे केलंली थट्टा आठवते”

“बगळ्यांनी केलंली थट्टा? ती कशी काय बुवा?” विदूषकाने विचारले

कृष्णशर्मा बोळू लागला—“तशी कार मोठी थट्टा नव्हती ती. एकदां सानस सरोवरातला एक हुंस वाट चुकून बगळ्यांच्या कळपाच्या बागी उतरला बगळ्यांनी त्याला अनेक प्रश्न विचारले व हुंसान पुष्कळ सहस्रशायी दाखवून सर्व प्रश्नांची उत्तरे दिली तेव्हा बगळ्यांनी विचारले— ‘तुम्ही खाता काय?’ हंत म्हणाला— ‘मी कोमल कमलनाळ खातो बगळ्यांनी त्याला थट्टेत विचारले— म्हणजे तुम्ही गोगलगाई व खकडे नाही का खात? हस म्हणाला— मला नाही बुवा माहीन ते काय आहे ते!’ ते ऐकून सब बगळे हसू लागले.”

तेव्हा राजा व तेथे हजर असलेले सर्व दरबारी हसू लागले. विदूषकाचा चेहरा एकदम खाली पडला

भेजवानी संपल्यावर विदूषकाने वेदशर्मा व कृष्णशर्मा दोघांना आपल्या घरी जेवायला बोलाविले त्या दिवशी रात्री दोघ जेवायला गेले. विदूषकाने पाहुण्यांबरोबर जेवायला आपल्या इतर मित्रमंडळीसहो बोलाविले होते. सर्वांबरोबर पित्तपुत्रांना

भामस वाढले कृष्णशर्माने त्या गोष्टीबद्दल आपली नाशाची वर्षाविली

विदूषकाने आपली चूक मान्य करीत म्हटले— ‘मी देखील या देशात येण्यापूर्वी शारू किंवा भास यांना हात लावीत नसे परंतु यथे कायमचे श्हाशचे ठरल्यावर देशकाल परिस्थितीप्रमाणे मी आपली मजबूत बदलली तेव्हा तुम्ही दोघांनी देशकाल परिस्थिती पाहून तसे बागापला काय हरकत आहे?’

तेव्हा सर्वजण कृष्णशर्मा काय उत्तर देतो हे उत्सुकतेने पाहू लागले.

कृष्णशर्मा म्हणाला—“संदेय बदलण हे माणसांमागसांच्या स्वभावावर व मानसिक

एक सिंह गुरांच्या गोरुबात अडकला गोरुबात घुरे नव्हती, पण मकत खूप होते सिंहाला गोरुबाबाहेर यायला वाटच नव्हती दोन आठवडे झाले तरी त्याने रावत झाले नाही भास मिळेल याची वाट पाहत राहला

ते ऐकून विदूषकाला मुसकुटात बसल्या-सरसं झाल त्याने कृष्णशर्माची क्षमा मागितली

तेव्हा वेदशर्माला त्याचे वडील गोष्टी गोष्टीकरी कान उघाडणी करून आपला कार्यभाग साधून येतात हे कळले. स्वदेशी परत येत असता तो वडिलांना म्हणाला— “बाबा! तुम्ही ज्या गोष्टी सांगितल्या त्या मलाबेसीले बघीत होत्या परंतु

पली पाहून आहे वागण्याची एक मीन मांयनां अंधांची रत्न होतील तंज्यां त्यांची एक हिरा असल व दुसरे गुलाबी रत्न, इवेताला गुलाबी रत्न हातात घ्यावे लायल आणि कुण्याला हिरा घ्यावा लायल तसे त्यानां कल नाहीतर दावाच्या जिवाला धोका हाण्याची शक्यता आहे " असे सांगून तो पक्षी अदृश्य झाला

राजा घोषदेव जागा झाला त्यान राणीला स्वप्नातल्या पक्ष्याची मांछ मागितली व तिचा मल्ला विचारला

दुसऱ्या दिवशी राजाने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्यानां स्वप्नातल्या पक्ष्यात ज सांगितलं होतं ते सांगितलं परंतु एकाही मंत्र्याला त्या स्वप्नाचा उल्लेख होईना. म्हणून राजाने दबळात जाऊन देवाला साकडे घातले.

इतक्यात देवाच्या मूर्तीबालून एक घोमड आली आणि भितीवर चढु लागली घोड्या वेळाने ती खाली उतरली आणि राजाजवळ येऊन बसली

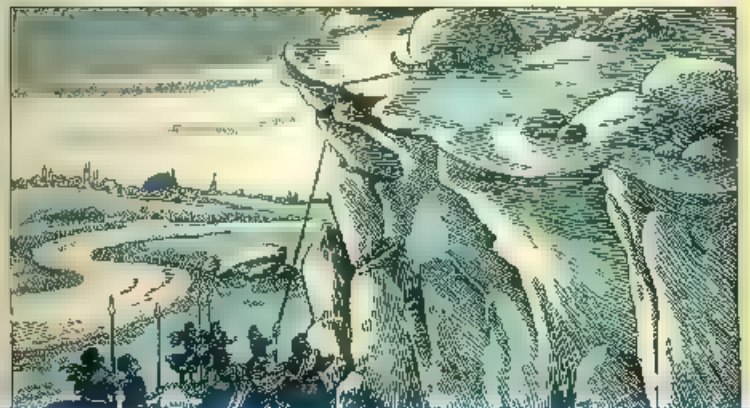
ते पाहून राजपूरोहित म्हणाला- 'महा-राज! देवाने आपल्यावर कृपा करून आपल्या मदतीसाठी एक चोरपट पाठविली आहे.'

"ही काय मला मदत करणार?" राजाने विचारलं.

मिने स्वतःच राणी को भित वर चढून काय मदत करू शकेल हे ह्याचिने? कितल्याच्या भितीवर चढून जायला घोर-पडीची मदत लागते त्यागिवाय तटावर चढनांच यशस्वी नाही मिच्या कंबरेला दोर बांधून तिला वर टाकावी आणि अगून वळून वर चढून पांथे पडत शिखरावर चढायला दुसरा मार्गच नाही राजपूरोहित म्हणाला

राजा त्या सोप्याच कबूल झाला, परंतु अधिक सावधानीने नाळपण्याच्या हेतूत एक जाडजूड जाळ खाली अथकन ठेवण्यात आलं घोरपडीला पोटावर बायला घालल्यान आलं राजा स्वतःच्या कबरेला तलवार व पाठीला न्याहारा व पाणी बांधून घेऊन त्या डोंगराच्या दिशेन निघाला

त्यान शिखराजोड पोचल्यावर घोर-पडीच्या कबरेला दोर बांधला व तिला शिखरावर पंक्ती वर चढून जाण्यास क्षण केली ती वर चढून गेली व एका सोयीच्या लटक्याला धट्ट घळून बसली दोघां मेनिकांतीं दारी घट्ट आहे की नाही या गोळ्याचा थोडो अंतर चढून खात्री करून घेतली. थोरी लटकट असल्याची व घोरपडीत आपली पकड दिली न केल्याची खात्री झाल्यावर राजा देवाचे माथ घेऊन दोर पकडून शिखरावर चढून गेला खाली जाडजूड जाळे असूनही स्वतः राणी व राज परिवारातील इतर मंडळी भयभीत होऊन पहात उभी होती

राजा शिवराबर पोचला तोंपर्यंत काळोख पडू लागला होता. सुदैवाने तो चांदणी राव होती. राजाने घोरपडीच्या कंदरेला बांधलेला दार सोडून तो एका सडकाला बांधला. चांदण्या रात्री राजाला एक लहान इंगणें साड दिसले. राजाजवळ जाऊन पाहिले तर दोन पक्षी झाडावर बसलेले होते. त्या झाडाच्या बुघाला विलंबा झालून एक दोन फडांचा नाग बसला होता. राजाला पाहिलेच तो साप राजा येत होता. त्या बाजूला येऊ लागला. राजाने तल- शारीच्या एका वाराने सापाला ठार केले. बोपदेव पक्ष्यांना बसून घोरपडीवर बाबर झाली जवळून आला तेव्हा राजाच लागले.

बरोबर विचित्रपण मिळा पंख फुटले व ती आकाशाला उडून अदृश्य झाली. पक्ष्या- बरोबर राजाने राजवाड्यात प्रवेश केला. बरोबर राजकन्यांचा तप उतरला. दुसऱ्या दिवशी पक्ष्यांनी दोन अरी घातली आणि ते उडून गेले.

राजाने ती अडी एका चांदीच्या डब्यात ठेवून ती एका खोबडी पेट्यात ठेवून दिली.

हळूहळू पांच वर्षे लोटली. झेता व कृष्णाला संभरावे वर्षे लागले. राजाने ती खोबडी पेटो उघडून चांदीची डबी उघडली आणि आश्चर्याचकित होऊन पहात राहला. अंड्याच्या जागी दोन रत्ने होती. एक मुन्न चककण्यास हिरा होता व एक मुलाबी रत्न.

राजाने ज्या वेळी ती रत्ने बाहेर काढली त्या वेळी राजकन्या तोंबे होत्या.

राजा आपल्या भुलींना म्हणाला—“बेटा! ही दोन्ही रत्ने तुमच्यासाठीच तर आहेत. ही घटस्पावर तुमचे भाग्य पारलं. कोणते रत्न कोणो घ्यायचे हा विचार तुम्हांला घ्यावून काढून टाका. आज सध्याकाळी तुम्हांला दोघींना पांढऱ्या चापयाच्या फुल- दाणीत ठेवून मी देईन. तुम्ही बररोड ती घेते पहात रहा. व तुम्हांला आपोआप

यांना कोणते रत्न घ्यायचे आहे ते कळेल.

त्याच दिवशी राजाने आपला दरबारी नादुंगार सायापाल याच्याकडे मृत्पत्रे निरोप पाठवून त्याला होळविले आणि म्हणाला—सायापाल! रत्ने आली आहेत आता तू आपला जादूचा प्रयोग केला पाहिजेस.

“महाराज! ते कार्य अपत्याच हातून घडले पाहिजे. ते तसे कठीण नाही. झेताला चापयाच्या फुलदाणीत थोडी तांबडी शई पाण्यात घालून पावत्या चापयाची दिडे त्या पाण्यात बुडवून ठेवावीत. हळूहळू फुलाच्या पाकळ्यांवर आपोआप तांबडी झांक येईल. या प्रयोगाचे वर्णन मी पहिल्याच सांगून टाकल्याने तुम्हांला करा- यला अवघड वाटणार नाही.” सायापालने थोडक्यात प्रयोग वर्णन करून समजावून सांगितला.

राजा म्हणाला—तू सांगितलेस ते ठीक झाले, परंतु जे करायचे ते मज्जे नुष

कर. दोघे परस्परारंभ पाहून म्मिन कन लागले.

त्या दिवशी रात्री झेताला व कृष्णाला पांढऱ्या चापयाची प्रत्येकी एक एक फुल- दाणी मिळाली. फुलदाण्यांवर त्यांची नावे लिहून ठेवण्यात आली. थोडीनी आपापली फुलदाणी मज्जे आपापल्या निजायच्या सोलीत ठेवली आणि फुलांवर लक्ष ठेवले. कृष्णाला दिलेल्या फुलदाणीतली फुल पांढ- रीच राहली, परंतु झेताला दिलेल्या फुल- दाणीतल्या फुलांना रंग गालवून दुसऱ्या दिवशी तांबूस विडू लागला.

ते कळल्यावर राजा बोपदेव आनंदाने आपल्या भुलींना पंजत घेता व म्हणाला—“बेटा! तुम्हांला कळले ना की तुमच्या बाट्याचे रत्न कोणते आहे. जे अने सांगून राजाने तबकात ठेवलेली रत्ने दोघींना दाखविली. झेताने मुलाबी रंगाचे रत्न घेतले आणि कृष्णाने पांढरा हिरा घेतला.

सायापालला राजाकडून चांगले इनाम मिळाले.

लोभ भोवला

विठ्ठल व रत्नमाबाई गावाचे एक मध्यम वर्गीय जाडपे एका गावी रहात असे. विठ्ठल खाण्यापिण्यात मन भोकळे पणाने खर्च करत. परंतु कपड्याला कमी खर्च करण्यात त्याला भ्रूषण वाटे. त्याची बायको अगदी विरुद्ध होती. ती म्हणे खाण्यापिणे घरातल्या घरात असते. पोट-भरण्यात तुरुमे खावे, पक्वान्ने आणि स्वादिष्ट भोजनाने पैसे उडविणे चांगले नाही. आपण चारचौघात हिडतो फिरतो, म्हणून चांगले कपडे घालवाने परंतु नवऱ्याने तिला लुगड्यावर कधी जास्त खर्च करू दिला नाही. म्हणून ती माहरी जाई तेव्हा चांगल्या चांगल्या साड्या घेऊन येई. विठ्ठलने मान साधून कपडे वापरी, फाटले तर ठिगळ लावून वापरी.

विठ्ठलने एक धोतर इतके जुने झाले होते की त्याला ठिगळ लावूनच वापरावे

लागू नवीन धोतर घ्यायला बायकोने कित्या सांगितले परंतु त्याने निव्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. त्या धोतरावरून दर रोज बांधात भगदण होत ती म्हण- तुम्ही हे फाटके कपडे घालून जाता. आणि माझ्या मैत्रिणी मला हसतात."

एक दिवशी विठ्ठल बांधोळ करून धोतर वाळत घालायला मागच्या दारी गेला तेव्हा रत्नमाबाई म्हणाली- माझी अवका आज उद्या येणार आहे, धोतराची हा चाळणी फेकून वेऊन नवे काढा पेटोतून नंतर माझी मण्याची माळ तुटली आहे ती बाजारात जाऊन गुंफवून घेऊन या."

विठ्ठलने बायकोच्या बोलण्याकडे सवयी-प्रमाणे दुर्लक्ष केले. म्हणाला- तूच जा हे माहरी माझे काम!"

रत्नमाबाईला आला राग. तिने मागच्या पडवीत वाळत घाललेले धोतर उचलले

आणि परमाणे पकडून दिवले. विठ्ठलने सांगितल्याशिवाय परमातून धोतर आणून घेऊन वाळत घालले आणि दुकानात निघून गेले. रत्नमाबाई विचार केले की ती कीटक श्रेण्यापुढी हे धोतर काय वाढणार ते बघून नाहीसे करायचे.

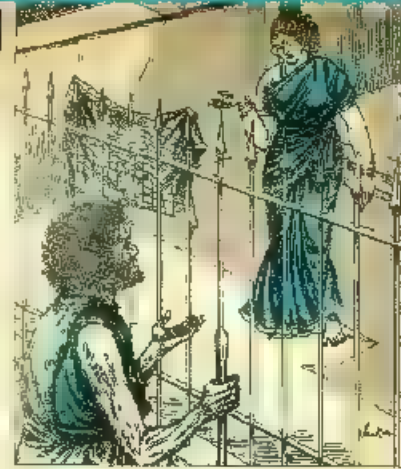
तिला रत्नमाबाईने एक भिकारी जातारा दिलेला रत्नमाबाईने त्याला शोलावून धोतर दिले. भिकारी ते फाटके धोतर पाहून म्हणाला- "माई! हे धोतर तुम्हीच ठेवून घ्या. संस्थासारखे असलेले धोतर असले

रत्नमाबाईने त्याच्या हातावर एक रुपया ठेवला म्हणाली- हा घेऊन घ्या, हे धोतर पण घेऊन जा." भिकार्याला रुपयाबरोबर धोतर त्याचे लागले.

त्या दिवशी विठ्ठल दुकानातून घरी परत येत असतां कर्मधर्मसंयोगाने संधीर तो भिकारी त्याला दिसला. त्याच्या खांद्यावर विठ्ठलने ते धोतर होते. विठ्ठलने दोन शिब्या त्याला हासवून विचारले- कोठे ते घेऊन चाललास हे धोतर कोकून?"

"अहो, चोळून नाही आणले मी एका बाईने हे धोतर घेऊन जायला मला एक रुपया देखील नसत दिला. असे म्हणत भिकारी निघून गेला.

विठ्ठल रागावरून घरी निघाला. त्याला वाटेत देवाला निघालेली बायको भेटली

त्याने मोठ्याने ओरवून विचारले काय गेले! तू माझ धोतर दान करून टाकलेस का ग?"

"होय पोडा गेली एकदाची. म्हणून देवासमोर मारठ फोडायला जाते आहे!" असे म्हणत रत्नमाबाई पुढे जाऊ लागली.

विठ्ठलने विचार केला, काय वाटले ते झाले तरी ते धोतर परत मिळवण्याचे तो घरी गेला बायकोने गुंफवून माणिक्याची माळ आणायला सांगितली होती ती पतली आणि सांजारीच्या घरी जाऊन म्हणाला- "वहिनी! रत्नमाबाई आल्यावर माणिक्याची माळ गुंफवून आणायला घेऊन गेलो, म्हणून मांगला का?"

विठ्ठल भिकाऱ्याची जवकशी करीत करीत गावाच्या टोकाला गेला तेथे वडाच्या पारावर तो रहातो, हे त्याला कौशीतरी सांगितले. परंतु तो बोचला त्या वेळेपर्यंत भिकारी झाला नव्हता. तेथे बसलेल्या एका ओपळीच्या बाजूला फाटके कपडे काढून ठेवलेली एक पिशवी होती तिच्या हातात चिंधेची एक काडी होती. विठ्ठल जवळ आल्याची बाबून ऐकून तिने त्याच्या पायावर काडी मारून विचारलं—“कोण रे तू, लबाड कोठला? दहा ओपळीला पाहून चोरी करायला बाबलाम होय?”

विठ्ठल ‘ओय ओय’ करीत म्हणाला—
मी तुझ्या नवऱ्याला भेटायला आलो आहे.”

ओपळी म्हणाला

विठ्ठलने निघून जाण्याचे सोंग केले आणि शाडीमाथून येऊन आडावर बसून बसला

काळोस पडल्यावर भिकारी आला. “हे अपशकुनी धोतर कोणत्या कुमहुतीवर हातात आले, कोण जाणं, आज खायला काही मिळालं नाही.” असे म्हणत त्याने विठ्ठलचे धोतर फाटक्या कापड्यांच्या पिशवीत लपवून ठेवले. तो म्हणाला ते ऐकून विठ्ठलच्या मनात कमेंसंच झाले.

त्यानंतर भिकाऱ्याने भान उकडला आणि दोघां नवराबायकोनी खाऊन घेतले मध्यरात्र उलटपर्यंत बोलत, गान गुण-

गुणत दोघ झोपले. दोघ थोर लागले पाहून विठ्ठल खाली उतरून लागला. नेमके त्याच वेळी दोघे चोर कोठून तरी आले आणि जवळपास काणी नाही असे समजून परस्परांशी गुप्तपण बोलू लागले.

“हे काठ लपवायचे कुठे?” एकजण म्हणाला.

त्या भिकाऱ्याचा हा फाटक्या कपड्यांची पिशवी आहे ना, त्या पिशवीत ठेवू या हिवाळा बईपर्यंत हे लोक ते कपडे बाहेर काढणार नाहीत.” दुसरा म्हणाला. त्यानंतर दोघे बोर काळोखात झाडाखाली आले. भिकाऱ्याच्या पिशवीत त्यांनी काहीतरी ठेवले आणि निघून गेले

चोरांना जाते वेळी ऐकून म्हातारी बाणी झाली आणि ओरडली—“कोण रे तुम्ही चोरांनो!” असे म्हणत तिने आपली पिशवी चाचपून पाहिली आणि उशाला धळून झोपली. भिकाऱ्याच्या पिशवीत आपल्या धोतराबरोबर चोरांनी आणलेला मात-देखील असल्याचे आढळून विठ्ठलने निवार केली, ती पिशवी उडवली पाहिली

उजाडलाच हा झाडावरून उतरला आणि भिकाऱ्याला म्हणाला—“तुमच्याजवळ ती फाटक्या कपड्यांची पिशवी आहे, देतोस का? मला फाटक्या कपड्यांची गरज आहे. म्हणून आला येथवर धावत”

“नाही बूबा, मी का देऊ?” भिकारी म्हणाला

न्याय्या बदल भी मुला ही माणिक्याची
पिशवी देता बिटुल म्हणाला

म्हणतारिने काचपून ती पिशवी पाहिली
तिला ती आवकली एवढ्याला म्हणाली-
"देऊन टाका, ती पिशवी आणि ही ठेवून
घेऊ."

बिटुल खुशीबुशीततो फाटक्या कपड्याची
पिशवी घंडून घरी गेला.

"रात्रभर कोठे मंडा होता झो? माझी
माणिक्यांची पिशवी कोठे ती दिसत नाही?"
रक्तमागई विचारले

"तुम्ही माणिक्यांची पिशवी घंडून ही
घंडून जाली." असे म्हणत बिटुलने
तो फाटक्या कपड्याची पिशवी दाख-
विला

'तुमचे डोळे ठिकाणावर आहो का?
अर्थयव केलात की! माझी माणिक्यांची माळ
सुटली होती ती गुफून व्यापाऱ्याला मी
मागितले होते आणि या पिशवीस सर्व
माणिके भरून ठेवले होते तुम्ही ती पिशवी
देऊन ही दारिद्र्य पिशवी घंडून आलात?

तोसोच तू कं काय? पोहे मुण्डने
असे म्हणत रक्तमागईस तय्यारका हाता-
तली ती पिशवी हिमनाचून घंडून बाहेर
गटाररीत टाकली

पिशवी खाली पडल्यावरोंवर फाटली
आणि फाटक्या कपड्यावरोंवर त्यात
बोरांनी लपवून ठेवलेला चाकू वाहेर येऊन
पडला. चाकू रक्ताने माखलेला हाता
बोरांनी रंजी कोणावर तरी मुरा चाल-
विला होता आणि त्या पिशवीत लपवून
ठेवला होता

गल्लीत गर्दी जमली पोलीस निपाई
गर्दी कसली म्हणून गहायला आले आणि
रक्ताने माखलेला चाकू पाहून तो चाकू
फाटके कपडे व ती पिशवी उचलून बिटुलला
कौदे कळत घंडून गेले

त्यानंतर बिटुलला स्वतः निर्दोष अस-
त्याची गोष्ट सांगित करणाऱ्याही पुष्कळ
पैसे खर्च करावे लागले त्याला जे कष्ट
सहन करावे लागले ते त्याचे त्यालाच
ठाऊक!

पाप की पुण्य

ता शालिणी तामक नगरीत घनगुप्त काकाचा
एक जव्हेंरी रहात असे, खोट कुत्रिम
हिर, खरे सोन विकत अस आणि त्याने
खूप धनार्जन केल त्याच्या द्वि-यांसारखे
दिसणारे कानेच खडे तो परदेशातून विकत
घंडून याई परंतु तो लाववपण व्यापार
करीत असल्यामुळे कधी त्याची लबाडी
उचळकाली नाही

तो व्यापारी चांबगिरी करी तो आपल्या
सभरावरवी जहाज व गलबते लपून
स्वतःचा माल बोरांनी लपवून तल्याचे
राजाच्या क्षिपायांना फसवी इतर व्यापा-
यांना बंद मी बोरांनी म्हालावयास
लुटल आहे व ते महानृभूती दाखवोत

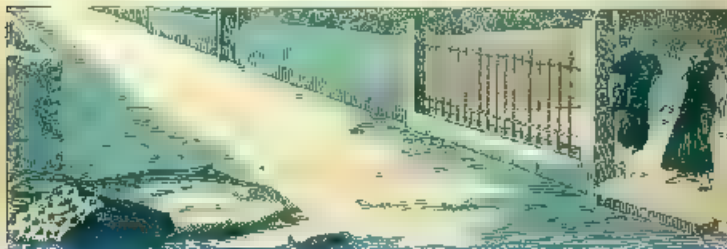
एके दिवशी तो व्यापारी जहाजातून
उतरून बोरांचा माल घंडून घरी परत
गत होता अर्धा वादत त्याला एक साधू
भेटला त्या साधूने व्यापाऱ्याला खाल-

पासून वरपरून पाहिल व म्हणाला-
'शेटजो! आशीर्वाद कायच्या भंड्यासले
रखीत पाणी जखे दिसते तसे तुमचे पाप
बाहेर मळकते आहे वेळवर सोवध झाला
नाहीतर आळामुखीसारखा स्फोट होईल."

ते एकून व्यापाऱ्याच्या दुःखाचा खरकाव
उडाला तो साधू कोणी सिद्धपुरुष असावा,
असे त्या त्याला वाटले त्याने त्या साधूला
विचारले-"बुवा! काय केले म्हणजे पापातून
मुक्तका मिळेल हा?"

"हे तू केलेल्या पापाच्या स्वरूपावरून
ठगले तरी तू गोदान भूदान, अन्नदान
वगैरे करून घेता, ती साधू म्हणता.

'बुवा! तुम्ही म्हणता ते माझ्य अहं
परंतु मला व्यापारानिमित्त परदेशात रहावे
लागते दानपुण्य करायला वेळ केव्हा व
कसा काढायचा आणि उपाय सुचवाल
का? व्यापाऱ्याला साधूला विचारले

साधू म्हणाला त काम तुझ्या बायकांना केले तरी चालेल.

व्यापाऱ्याने घरी सध्यावर बांधकाली पुरे साष्टी समजावून सांगितल्या व म्हणाला— लोकांपासून तु माझ्या मावाक दानधर्म कर कधी पोदान अर्था अन्नदान तर कधी भूदान कितीही लव साता नही हरकत नाही मला बळ मिळत नाही म्हणून पुढेपावर ही गवाजदारी टाकीत जाह

नव-साच्या तोंडक ते सध एकुन व्यापाऱ्याच्या बायकांना आदरवाचरोवर मानवही साता! इन्सा असूनही तिला मून माहन रहाव लागत असे परंतु आता

नव-साचे स्वत हाऊन सांगितल्यावर तिला सहजिकत आनंद झाला तरी तिने विचारले— पण एकदम हा विचार तुमच्या मनात कसा काय आला?

पोडक्यास अस साल की एका साधूने मी व्यापारात लबाडी करतो हे सांगून पायातून मुक्त होण्याचा हा मागे मुचबिला. तसेच त्याने अस बजावून सांगितले की मी वेळीच दानधर्म केला नाही तर पावाक खापर एकदम कळ्या फुटेल हे सांगता येत नाही परंतु मी मला कुरसत मिळत नाही हे सांगितल्यावर त्याने मुझा हातून दात धम करव्यास सांगितले तब्या न मजान सकाळ करणेशेच मुळीच कारण नही व्यापाऱ्याने बायकांना सर्व साष्टी तोंट समजावून सांगितल्या.

व्यापाऱ्याच्या बायकांनी मुनातल्या मनात देवाला नमस्कार करून त्या साधूचे आभार मानले बायकांना आनंद झालेला पाहून वस्तुस्थिती जास्त चांगली मसजावून वळ्याच्या लुगून व्यापारी म्हणाला— परंतु मक साष्ट लक्षात ठेव घरात अन्नसव मुक्त करू नकाय धर्मशाळेत जाऊन हा दानधर्म कर कारण दान घणारात खोर अन्न सकडील चाराला घेतात एवढे एवढे आहे, हे कळले तर, पुढे दानधर्म करायला काही उरणार नाही”

घमांला मुरवान झाली. व्यापारी आपल्या संधानिमित्त परदेशी निघून गेला बायकांनी मनसोकलेपण बोधान व अन्नदान सुरू केले अर्था व अनुष्ठान पण चालू झाली. व्यापाऱ्यासारखा पैसा खर्च होऊ लागला.

परंतु बायकांनी केलेल्या या सर्व पुण्य-कार्याचा फायदा व्यापाऱ्याला झाला नाही. त्याला लुकमानचे सहन करावे लागू लागले तो एका देशात नकली हिरे विकण्याच्या अपराधावरून तुरुंगात गेला एक वर्षाची शिक्षा भोगूनही दंड इतका भरावा लागला की त्याला परदेशात जी मिळकत झाली हाता ती सर्व दंड म्हणून भरावी लागली नंतर त्याला पावलीपावली अपमान सहन

करावा लागला व जवळी गिराव हाऊन स्वदेशी परतणे लागले

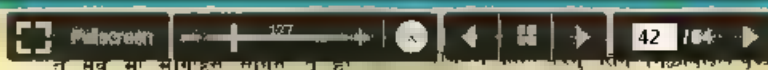
त्याने घरी येऊन पाहिले वर बायकांनी घरातली सर्व मिळकत दानधर्म करून खर्च केली होती. बायकांनी धर्मशाळेत दानधर्म करव्यास संनत हाती त्याने तिच्यावर निरोप पाठविला तेव्हा तिला येण सव नसल्याने कळले म्हणून ही स्वतः तिला भेटायला धर्मशाळेत गेला परंतु बायकांचे त्या गर्दीत त्याला आढळले नाही. त्याच्या बायकांचे सर्व भिक्तावांना प्रसाद म्हणून वाटला व व्यापाऱ्याला मुझा प्रसाद विला म्हणाली—“तुम्ही आम्हाचे कळल मला, पण तुम्हीच वाहता आहा, केवडी गर्दी आहे मला पाय बाहेर काढायला वेळच मिळाला नाही.”

ते एकूंत व्यापाऱ्याच्या तळपायांची धाग भस्तकपयंत गेली. त्यान प्रसाद तिच्या ताडावर फकटा बसूनाला- तुला भाष्या-हून हें लोक बोर वाटले होय? तू आफले घर रिकामे केलेस मी तुला दानधर्म करायला सांगितला तो याचसाठी का?"

व्यापाऱ्याची कावको किकर्तव्य निगूळ हाऊन नवऱ्याकड पहात राहली. ती एक शब्ददेखील बोलली नाही आणि घरी निघाली. बरी गेल्यानंर तिने नवऱ्याला विचारले-“मी तुमच्याच सांगण्यावरून दानधर्म केला, त्याच पुण्य मिळण्या-ऐवजी तुम्हांला हे कष्ट सहन करावे लागले का?"

दानधर्म बंद कर' व्यापारी म्हणाला. त्यानंतर व्यापाऱ्याने दिवस पुन्हा पालटले त्याला व्यापारात रूप फावदा होऊ लागला आणि त्याने घालविलेले सर्व एवढेच जणूकाही साधारी आल आपण एका भटक्याच्या उपवेशाप्रमाणे वागून विनाकारण कष्ट सहन केले, याबद्दल त्याला परवासात वाटू लागला.

त्यानंतर पाचसहा महिन्यांनी व्यापारी नकली माल घेऊन स्वदेशी परत येत असता तो साध त्याला भेटला या खेपेस त्याच्या बराबर त्याच चारपाच निष्यमुडा होते. तो व्यापाऱ्याला म्हणाला-“तु माझ्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलेस तुझ्यात बरेच मुळीच झालेला नाही!"

व्यापारी रागाने त्या साधूला म्हणाला-“लबाळा! मी तुझ्या कंदात पडून आपले सर्वस्व घालविले. दिवाळे निघाले माझे, यापुढे मी कान धरला. तुझ्यासारख्या भामट्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्षच करावे लागणार! चालता हो!"

“तू जे पुण्य केलेस ते तुझा वापसावरून व्यर्थ जाणार नाही. झालं तरी काय?" साधूने विचारले.

“माझ्या बायकान तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे सर्व प्रकारची व्रते, अनुष्ठाने व

कोठं गेलं कापास ठाऊक? मला व्यापारात नुकसानच होतं गेलं एका देशात दला नकली हिरे विकण्याच्या अपराधावरून एक वर्षे तुम्हालास भोगवा लागला मी घरी आल्यावर बायकोकडून सर्व दानधर्म थांबविला मी पुन्हा व्यापार करू लागला भाव्य अनुकूल हाने म्हणून पुन्हा लक्षावधी रुपय मिळविले नकली हिरे खऱ्या हिऱ्यांच्या मोलात जात आहेत. हे बघा." असे म्हणत व्यापाऱ्याने आपली नकली हिऱ्याची पेटी उघडून दाखविली, व्यापाऱ्याने दाखविलेले हिरे पाहून साधू काहीच बोलला नाही.

तेव्हा व्यापारी पुढे म्हणाला-“आतां तुम्होच सांगा, तुम्ही सांगितलेलं ते

पुण्य आहे की जे करतो आहे ती पुण्य आहे?" नंतर व्यापाऱ्याने एकदम आवाज पालटून म्हटले-“मी तुझ्यासारख्या नकली साधूंना हद्दपार करण्यास आत्मच्या देशाच्या राजाजवळ विनंती करणार आहे."

“बरोबर म्हणालस तू! अस म्हणत साधूने आपली नकली दाडी काढली आणि लज्जा रूपात प्रगट झाला

व्यापारी आवाक होऊन पाहू लागला. तो राजाच होता. जे चारपाच निष्य म्हणत होते त्यांनीमुळा आपल्या दाडीमिश्रा काढत टाकल्या व्यापाऱ्याची न्यायालयीन चवकणा झाली आणि त्याला कळव्या पाण्याची शिक्षा झाली

व्यापाराने तुम्हात जाताना राजाला विचारले-“महाराज, माझ्या मनात एक प्रश्न आहे.”

‘विचार!’ राजा म्हणाला.

“आपण मला पहिल्याने पाहिल तेव्हा कां काय केले नाही? दानधर्म करायला सांगितला. माझ्या बायकांने स्वाग्रमाणे दानधर्म करून जे पुण्य मिळविले ते माझ्या उपयोगी कां पडत नाही?” व्यापाराने विचारले.

‘वेड्या! मी तुला पहिल्याने पाहिले तेव्हा तू लबाडीचा व्यापार करतोस, हे मला माहीत नव्हते. तुझ्या सैलान्यावरून मला वांका आली म्हणून मी ते म्हणालो. तुम्हा भितरेपणा पाहून माझ्या मनाची खात्री झाली की तू लबाडीचा व्यापार करतोस असावास मी तुला दानधर्म करा-यास सांगितला, तर तू कस लावल्यावर तुला व्यापार लबाडीचा असल्याबद्दल माझ्या मनात अंका उरली नाही परंतु आरोप लावायला पुरावा नव्हता. म्हणून

मी आपले हरे तुझ्या पाठीमागून सोडले तु कशी लबाडी करतोस याची पूरी माहिती मला मिळाली.

आता तू विचारलेल्या दुसऱ्या प्रश्नाने उत्तर एक. तुझ्यासारखे लबाड जे पुण्य-काय करतात ते पापकार्यच होऊन जाते ते पुण्यकार्य तुझ्याकरवी होण्याचा पाप-कार्यात विघ्नच असते तुझ्या मनाची फसवणूक होते की मी पुण्यकर्म करून पापमुक्ती मिळवीत आहे. दवाला फस-विण्याचे नकली पुण्य संपादन करण्याचच हे कार्य आहे. तुझ्या हातात तुझ्या बाय-कोन प्रसाद विला व तां तू तिच्या लोंडावर फेकलास त्यामुळे तापर्यंत तुला जे पुण्य तुझ्या पत्नीच्या दानधर्माबद्दल मिळाले होते ते संपुष्टात आले. कारण तुझ्या मनात पापच होते त्याने तुला अनेक प्रकारे नाचविले शेवटी तुला अधःपात त्यामुळेच साक्षा

त्यानंतर शिपायी व्यापार्याला तुम्हात घेऊन गेले.

रवरा संतोष

एका श्रीमंत माणसाला तीन मुलम दान-महातारपणी कोणता मुलगा आपल्या जवळ राहून आपली काळजी वाहील इ कदाचि यासाठी तो आपल्या तिघां मुलांना बोलावून म्हणाला-“आतां मी फार दिव सांचा पाहुणा राहलो नाही तुमच्यापैकी एकाजवळ महातारपणी रहायचे मी ठरविले आहे मी मर्याबाब माझी इन्स्ट त्यालाच मिळेल शंभर रुपये देतो एका वर्षाने तुम्ही परत या. माझ्या मनाची खात्री झाली पाहिजे की कोणाजवळ राहल्याने माझ्या जिव्यास मुल मिळेल

तिघे मुलम निवून घाल. सर्वांत मोठा मुलगा एका शहरात धंदूम व्यापार करू लागला त्याने पुष्कळ पैसे मिळविले. तरी खूप पैसे मिळविण्याच्या हेतुने त्याने इमा-लाचे कामदेखील करायला मागे पुढे पाहिल नाही एका वर्षाने त्याच्याजवळ दहा

हजार रुपये प्रमा झाले ते मऊन त्याने बापायला दिले आप म्हणाला-“वाळा, तू किती वाळलास? पैसे मिळविण्यासाठी आपली प्रकृती बिघडवून घेतलीस याबद्दल मला वाईट वाटते.”

दुसरा मुलगा एका वैद्याकड जाऊन राहला. त्याने त्या वैद्याचे शिष्यत्व करून कामुकल्प करमाऱ्या एका औषधाचा शोध लावला त्याने आपल्या मुक्या महादक्षिणा म्हणून शंभर रुपये दिले आणि मुक्या माझीनाद घेऊन घरी परतला

दुसरा मुलगा घरी परतला पाहून बापायला आनंद झाला. “काय आणलेस रे तू? कोठे होत्राम वर्षभर?” बापायला मुलाला विचारले

मुलगा म्हणाला-“बाबा, मी वर्षभर एका सुप्रसिद्ध वैद्याची सेवा केली. त्याच्या रूपेने मी एका दीर्घायुष्य येजाऱ्या औष-

धाचा शोध लावला हे औषध घेतल्याने माणसाला पुन्हा तारुण्य अने हे ध्या नुस्ती”

हे ऐकून बाप हसला. म्हणाला— “बाळा! या म्हणतारपणी तारुण्य मिळवून मी काय करणार? तू माझ्या मुलासाठी शंभर रुपये खर्च केलेस व म्हणताऱ्याला तारुण्य मिळवून देण्यासाठी औषधाचा शोध लावलास हे सकार्य असले तरी मला सेमाधान वाटण्यासारखे नाही. तू खर्च परिश्रम केलास असेच म्हणावे लागेल आहे.”

तिसरा मुलगा एका वृद्ध गुरूला भेटला आणि त्याला विचारले—“वृद्ध पित्याला सुखी करण्यासाठी काय करावे?”

तो गुरू म्हणाला— तू मर्गीत शास्त्राचा अभ्यास कर. तुझा गळा चांगला आहे, तुला संगीत निचा सहजी अकणत होईल. तूच गाणे ऐकून बाप आपले दुःख विसरून जाईल आणि तुझ्या तोंडी भक्तिगीते ऐकून ईश्वर भजनाने लीन होईल.”

त्या प्रमाणे तिसरा मुलगा एका संगीत विद्यालया जाऊन भेटला व वर्षभर त्याने त्याचे शिक्षण केले. त्याने गुरूला श्रमर कपडे पुरविल्या दिली तो देवळात नजरे म्हणू लागला त्याची कीर्ती राज्यभर पसरली. राजाने त्याला बोलावून आपला दरबारी गायक म्हणून नेमले.

तिसऱ्या मुलाने बापाला बटून त्यान वर्षभर मेहनत करून संगीत शिकल्याचे मागितले व म्हणाला—“बाबा! मी दररोज सकाळ सध्याकाळ तुम्ही पुजा करतां तेव्हा भजने म्हणत जाईन.”

मुलगा चांगला संगीत विद्वान होऊन दरबारी गायक म्हणून नेमला गेल्याचे बापाने ऐकले होते. तो मुलाच्या पाठीवर हात फिरवीत म्हणाला—“बाळा! त्वार जीवाच्या तोंडी मी तुजो कीर्ती ऐकलो आहे. तुमचा मूलगार चांगला निवाळा, हे उतरांच्या तोडून ऐकून बापाला जो आनंद होतो तो पेशान मिळत नाही. ज्ञातां मी तुझ्याच तबळ समोधाने पुढील आयुष्यभर राहीन.”

लोभाला बघी

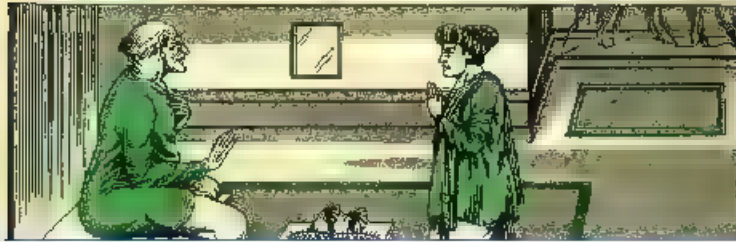
एका तीर्थक्षेत्रात अनेक तीर्थयात्री येत. त्यांना उतरण्यासाठी त्या गावात अनेक धर्मशाळा होत्या. प्रत्येक धर्मशाळेत उतरांच्या राहण्याची व्यवस्था पाहण्यात व पाहण्यासाठी एक नोकर ठेवलेला असे. धर्मशाळा साफ ठेवणे व उतरांच्या सुख-सोयीकडे लक्ष देणे, इतर कामांबरोबर हे त्याचे मुख्य काम असे.

एका धर्मशाळेत रणनाथ नावाचा एक प्रामाणिक नोकर होता तो ज्या धर्मशाळेत काम करीत असे त्या धर्मशाळेत एक उतरा धर्मशाळा सोडून जावे वेळी चुकून आपली एक सोन्याची माळ, तो उतरणा होता त्या कोलीत, विसरून गला. रणनाथने ती माळ पाहिली. त्याने ती माळ सर्व धर्मशाळांशी व्यवस्था पाहण्याच्या व्यवस्थापकाकडे नेऊन दिली. व्यवस्थापकाने रणनाथाच्या त्या प्रामाणिकपणाची

प्रशंसा करून बरील अधिकाऱ्याला फटखिले रंगनाथाला त्याच्या प्रामाणिकपणाबद्दल पन्नास रुपयांचे पारितोषिक मिळाले. त्या विवसापासून वेचळान्या व्यवस्थापक मंडळाने इमानदार नोकरांना त्यांच्या प्रामाणिकपणाबद्दल पन्नास रुपयें वक्षिप्त देण्याचे ठरविले. ती गोष्ट मर्से नोकरांस कळविण्यात आली.

देवळानत्या धर्मशाळांत काम करणाऱ्या नोकरात सोमनाथ नावाचा एक नोकर एका धर्मशाळेत काम करीत असे तो लबाड होता त्याने पारितोषिकाच्या लोभाने अधिकाऱ्यांच्या डोळ्यात धूळ पातळला सुरवात केली.

त्याने आपल्या एका मतेबाइकाला उतरा म्हणून निरनिराळ्या गावांने धर्मशाळेत उतरायला मागितले व प्रत्येक वेळी तेथे एखादी बत्तू सोडून जायला मागितले.

सोमनाथ प्रत्येक वेळी ती वस्तु व्यवस्था-
पकाकडे नेऊन देई व ठरलेले दानाध
घेऊन जाई

अने बरेच दिवस होत राहिल एका
महिण्याकडे एकाच धर्मशास्त्रात एकाच तऱ्हेच्या
पुस्तकात गोष्टी घडल्यामुळे व्यवस्थापकांना
संगीत जाला व त्यांनी सोमनाथवर पाठून
ठेवण्यासाठी एका दोघा जणांना नेमले.

परंतु सोमनाथ हलका हुशार होवा की
त्याने त्या दोघा पाठवत ठेवणाऱ्यांनासुद्धा
सामील करून घेतले व व्यवस्थापकांच्या
जाळपातून निघटला.

तेव्हा मुख्य व्यवस्थापकांना जाणवली एक
उपाय करण्याचे ठरविले त्याने आपल्या
एका नातेवाईकाला तीर्थयात्री म्हणून त्याच
धर्मशास्त्रात उतरविले त्या नातेवाईकाला
व्यवस्थापकांना सर्व गोष्टी समजावून सांगि-
तल्या होत्या. त्याप्रमाणे त्याने धर्मशास्त्रा
मोडून जाण्यापूर्वी आपली एक सोन्याची
अंगठी नाहाणीचराम सोडली आणि धर्म-
शास्त्रा मोडून गेला

सोमनाथाला ते जाऊ टाकून असल्याचा
गोष्ट माहीन नव्हती. त्याला ती अंगठी
सापडली. अंगठीचे किंमत तीन एकरे तरी
असेल असे समजून त्याने ती कमवटीला
ठेवून दिली. व्यवस्थापकाला अंगठी दिली
तर पश्चात कप्याचे पारितोषिक मिळेल
परंतु अंगठी विकली तर तीनशे रुपये तरी
मिळतील. असा विचार करून सोमनाथ
ही अंगठी आपल्या बरी घेऊन गेला
त्याच्या पाठोपाठ एक पोलीस अधिकारी
बैच पालटून जाऊला होता परंतु सोम
नाथला ती गोष्ट माहीन नव्हती

सोमनाथ चरात पाऊळ टाकू लागला
तेव्हा दोन शिपायांनी पुढे येऊन त्याच्या
हातात हतकड्या घातल्या व त्याला पोलीस
ठाण्यावर नेले

धीमनापने आपला रोंब दाखवून पाहिला
परंतु पोलीस अधिकार्यांनी त्याची कडती
थळून त्याच्या कमवटीची अंगठी काढून
दाखविल्यावर त्याला आपला अपराध
करून बरावा लागला

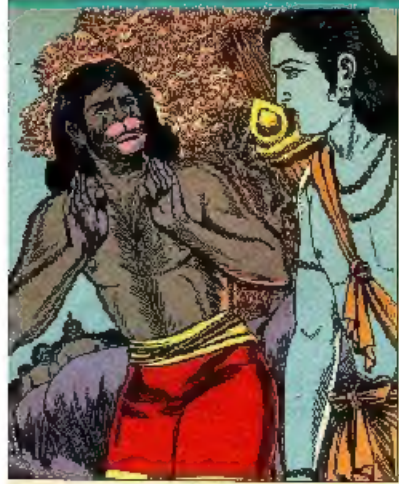

महाबली हनुमान

वालीने प्राण सोडला नव्हता. त्यान होळ
उघडून जवळपास कोणी आहे का
पाहिले. त्याच्या मुलाजवळ सुप्रीव उभा
असलेला त्याला दिसला. तेव्हा वाली
सुप्रीवालाला म्हणाला—“मी तुला राज्यातून
हाकून तुझ्या बायकोचे अपहरण केले म्हणून
मला दोष देऊ नकोस आपण दोघांनी
राज्य वांटून घेऊन सुखाने रहावे हे आपल्या
आय्यास नव्हते, म्हणून माझी बुद्धी कशी
फिरली होती आता मी या जगाचा निरोप
घेतो आहे तेव्हा तू वातरांचे राज्य आतां
सांभाळ. मी आपली वसरेची म्हणून एक
दुच्छा प्रगट करतो आहे. तेवढी पुरी कर
मला प्राणातून प्रिय हा माझा मुलगा अंगद
आहे त्याला तु आपल्या स्वतःच्या मुला-

सारखा वागव. त्याला कोणत्याही प्रकारची
उणीव भासू वेळ नकोस असा तुझ्याशिवाय
त्याला कोण आहे ? तो तुझ्यासारखाच परा-
क्रमी आहे प्रत्येक बाबतीत तो तुझ्या बरोबर
राहील असा आहे. तुमच्याची मुलगी व
माझी बायको म्हणजे तारा फार हुशार
आहे पुढे येणाऱ्या सकटाची तिला प्रयत्न
कल्पना असत म्हणून तिचा सल्ला घेत जा
नाही तर तुला तुझ्यावर येणाऱ्या माना
सकटांना तोंड घाले लागल. मला देवदत्त
दिलेली कांचनमाला मी तुला देतो आहे
मी प्राण सोडल्यावर याची कांती जाईल.”

वाली म्हणाला त्या सर्वांना सुप्रीवाने
मानेने होकार दिला आणि वालीने दिलेली
कांचनमाला घेतली.

नंतर वालीन अंगदाका जवळ बोलाविले व कांही त्याच्या हिताच्या गोष्टी सांगित म्हणाला-“तू यापुढे माझ्याशी बागलास तसा मुषीवाशी वागत जा. मुषीवाच्या शत्रूला तू कधी किदूर होता काय नये, मुषीव सांगील ती कामे मन लावून करीस जा; कोणावर अत्यधिक प्रेम दाखवू नकोस किंवा मुळीच प्रेम नाही असेही दर्शवू नकोस, तीमुड्डां चुकवू.” एवढे सांगून वालीन प्राण सोडला. सर्व वानर त्याच्या शोकाने सून रडले. वालीने केलेल्या चांगल्या कामाची आठवण काढून त्याचे सोडवे गाऊ लागले. वालीने भागे गोलब मांवाच्या गंधर्वांशी पंधरा वर्षे युद्ध करून शेवटी

Full Screen 127 X 50 / 64

त्याचा वध केला होता. तो जिवंत अवैपश्यत वानरांना जगात कोणाचे भय म्हणून नव्हते. ती गोष्ट सर्वांना त्या वेळी आठवली.

ताराने पतिनिधनानंतर जो शोक केला तो तिच्चासारख्या शास्त्रीला सादरसाच होता. नील नावाच्या वानराने वालीच्या छातीत हतलेला बाण काढला. ताराने सांगितल्याप्रमाणे अंगदाने वापाच्या पायावर मस्तक ठेवून त्याला शेवटचे नमन केले. ताराचा तो शोक पाहून व आपणच मोठ्या भक्ताच्या वधाला कारण झालो हे आठवून मुषीव फार दुःखी होऊन पदथासाप करू लागला. तो डबडबलेल्या डोळ्यांनी रामाला जाऊन भेटला. म्हणाला-

“रामा! तू आपले वचन पाळलेस आणि वालीचा वध करून मला राज्य दिलेस. परंतु मला आता स्वतःच्या जीवितावर प्रेम उरलेले नाही. तारा व सर्व वानर असा शोक करीत असतां मला राज्य कशाळा? असे मला वाटू लागले आहे. मी या पूर्वी मला वालीने जो आश्रय दिला त्याबद्दल वालीचा वध तू करावाच अशी विनंती केली होती. परंतु आता वालीचा वध झाल्यावर पश्चात्तापाचे माझे मन मलाच दोष देत आहे. माझ्या भाव्यात ऋष्यमूक पर्वतावर ऋषी मुनींच्या

तेच बरोबर आहे आतां मला स्वर्ग मिळाला तरी तो नको वाटतो आहे. वालीने मला जिवंत सोडला आणि मी त्याचा जीव घेतला. माझ्याहून मोठा पापी आणि कोण वसणार? मला त्याने युवराजपद दिले होते त्यालायकमुद्धां मी नव्हतो, आतां राजा कसा काय होणार? मीदेखील वाली-बरोबर स्वतःला जाळून घेतो. वानर तुम्हां सर्व काम पुरे करतील, तेच सीतेला सोडवून आणतील.”

तारा रामाकडे पाहून म्हणाली-“तू ज्या बाणाने वालीचा वध केलास त्याच साणाने माझा वध कर आणि मला वाली आहे तेच पाठव. मी बरोबर नसेन तर तो

सुखी होणार नाही. सीतेच्या वियोगाने तू वसा दुःखी आहेस तशाच वाली स्वर्गातही माझ्या वियोगाने दुःखी होईल. तू माझा वध केलास तर वालीचा वध केल्याचे पाप तुझ्या माथी राहणार नाही. उलट माझा वध हे एक पुण्य कार्य ठरेल.”

राम तिचे सात्वन करीत म्हणाला-“तू शीरपत्नी आहेस, तू असा शोक करता कामा नये. वाली असताना ते सुखी होतीच, तशीच वाली नसताना सुद्धा तू मुलाचा शीरज व पराक्रम पाहून सुखी होशील. तुला मुलगा पराक्रमी आहे. तो युवराज होणार आहे, तो तू पाहशील.”

नंतर राम वानरांना म्हणाला-“कितो शोक केलास तरी जो परलोकी मंला

त्याला परत जाणणे किंवा सुसो करणे शक्य होईल का? विचार करून पहा आणि वालीला सुलाने स्वर्ग प्राप्ती व्हावी, यासाठी काय तो प्रयत्न करा."

तेव्हा लक्ष्मण झोक करीत बसलेल्या सुडीवाला. म्हणाला—"सुडीवा! वालीचा अग्निस्पर्शकार केला पाहिजे. वानरांकरवी चंदनाची कुलांबी वाळलेली लाकडे आणव. अंगदाचे सांत्वन करून त्याची समजूत घालून त्याच्या हस्ते अग्नि देवदिव्याची तयारी कर. वापुडे किष्किंवेचा राजा वृ होणार आणि तूच उडत बसून राहलास तर कसे चालेल? तुला कोण धोर देईल? अंगदाच्या हस्ते, फुळे, वस्त्रे, तूप,

तेस व सुगंधी द्रव्य मागव आणि वानरांना जगा करून वालीच्या स्मृतानवाचेसाठी सर्व तयारी कर."

लक्ष्मणाने सांगितल्यावर तार नावाचा वानर किष्किंवेला धांवला व अम्येष्टी जोगी पालखी तयार करून येऊन आला. सुडीव अंगद दोघांनी बिकून वालीचा वेह अलमह पालखीत ठेवला. सुडीवाने वालीच्या देहावर पुष्पवृष्टी करण्यास वानरांस आज्ञा केली. प्रेतवाचेल वालीचे तार आदि वावर नातेवाईक व स्त्रिया निघाल्या. एका नदीकाठी वाळून बिता रचून वालीचा अग्निस्पर्शकार पूर्ण करण्यात आला आणि तर्पणाची संस्कार संपले. रामाने स्वतः हजर राहून सुडीवाकरवी व अंगदाकरवी सर्व संस्कार विधिवत करविले.

सुडीव स्नान करून ओढ्या बऱ्यांनीच रामलक्ष्मण होते तेथे आला. सर्व वानर त्याच्याच जवळ येऊन उभे राहले. तेव्हा हनुमान रामाच्या म्हणाला—"रामा! तुझ्या कृपेने सुडीवाला राज्यप्राप्ती झाली. आतां तुझी अनुमती असेल तर तो किष्किंवे नगरीत प्रवेश करण्याच्या विचार करित आहे. राज्याभिषेक आस्त्रोक्त रीतीने प्राज्यावर तो तुझा सत्कार करणार आहे. म्हणून तू किष्किंवेला येऊन स्वहस्तेच तो राज्याभिषेक करविले."

मुली करावेस अशी सर्वे वानरांची इच्छा आहे."

राण म्हणाला— "हनुमाना! मी पित्याच्या आज्ञेने चवदा वर्षे वनवास भोगीत असतां कोणत्याही गावात अगर नगरांत प्रवेश करून राहणे बरोबर होणार नाही. म्हणून सुग्रीवाला घेऊन जाऊन बाटामाटाने राज्या-रोहण समारंभ उरकून द्या. त्याचप्रमाणे अंगदचा युवराज्याभिषेक पण करून द्या. धावण महिना सुरू होत आहे. चार महिने पावसाळा आहे. युद्ध आरंभ करण्यास योग्य वेळ नाही. म्हणून तुम्ही सर्वजण किष्किघेला जा. मी व लक्ष्मण या पर्वतावरच राहातो. या पर्वतातल्या गुहा रहायला मोठ्या व

साथीच्या आहेत. जवळच पाण्याची उत्तम सोय आहे. कार्तिक महिना जाळा की तत्वर रावणाशी युद्धाची तयारी करतां येईल."

अशा तऱ्हेने रामाच्या अनुज्ञेने सुग्रीवाने किष्किचा नगरीत प्रवेश केला. सर्व वानर त्याच्या पाठोपाठ किष्किघेला गेले. सुग्रीवाने त्याला भेटण्यासाठी जे जे वानर वीर आले त्यांचा सत्कार घेऊन ताराचे सात्वत करण्यासाठी अंतःपुरात गेला.

सुग्रीव वालीच्या अंतःपुरातून बाहेर आला तोंपर्यंत वानरांची सुग्रीवाच्या राज्या-रोहणासाठी सोन्याने मढविलेले छत्र खापर, सर्व प्रकारची मणि माणिक्ये, निरनिराळ्या प्रकारची धान्ये, औषधी द्रव्ये, फुले, फळे, हळदी कुंकू, गुलाल, शेंदूर वगैरे, मध, तूप, दूध, दही वगैरे पंचगव्य इत्यादी बऱ्या मिळ करून ठेवल्या. रानडुकराच्या कातड्याची पादत्राणे मिळून तयार करविण्यात आली.

त्यानंतर ब्राह्मणांनी अग्निहोत्र जागवून त्याची पूजा केली व सुग्रीवाचा राज्याभिषेक विधिवत् पुरा केला. गज, गवाक्ष, मयूर, गरुड, गंधमादन, मैत, द्विविद, हनुमान, जांबवंत व नलते सुवर्ण कलश, वृषभसृंग इत्यादि उपकरणांनी सुग्रीवाचा अभिषेक केला.

रामाने सांगितल्याप्रमाणे सुग्रीवाने अंगदचा युवराज्याभिषेक करविला. तसे

केल्याबद्दल वानरांनी सुग्रीवाची खूप वाखाणणी केली व अशातऱ्हेने राज्यारोहण समारंभ पार पडला.

सुग्रीवाने रामाला घेऊन सर्व वर्णन केले व परतल्यावर त्याची पत्नी कर्मासह मुखाने राज्य व सुख उपभोगू लागला.

रावळडमणांनी पावसाळाभर प्रसन्न पर्वतावरच्या गृहित आस केला. तो पर्वत अत्यंत रमणीय होता. गृहेजवळच एक सुंदर नमळे असलेले सरोवर होते. गृहेचे द्वार वैश्वदेव दिशेला असल्या कारणाने पाऊस आत येणे शक्य नव्हते. पूर्वेकडचा आरादेवीील आन येणे शक्य नव्हते. गृहे समोर स्वच्छ समतल प्रदेश होता. जवळच एक सुंदर नदीदेखील होती. किष्किचा नगरी निवून तशी फार दूर नव्हती. किष्किघेत चालू असलेल्या उत्सवाचा कोलाहल व वाद्यध्वनी स्पष्ट ऐकू येत होता.

अशा रम्य स्थानी रहात राम एका बाजूला सीतेच्या विरहामुळे दुःखी होता तर रावणाशी युद्ध करण्यास सुग्रीव सहाय्य करीत असल्याबद्दल आनंदित होता. तो शरव ऋतु केन्हां सुरू होतो याला नाद पहात होता. तो पावसाळा म्हणजे रामाला एक संकटकाळच वाटत होता.

पावसाळा गेला आणि शरद ऋतू सुरू झाला. परंतु सुग्रीव रामाचे काम करण्याची

गोष्ट पार विसरून गेलासारखे हनुमानाला वाटू लागले. कारण सुग्रीव सर्व राज्य-कारभार संस्थांच्या हातात देऊन स्वतः अंतःपुरात सुखोपभोगाव मग्न झाला होता. त्याची बायको कर्मा अगूनही त्याच्या वडील भावाची बायको ताराक्षीदेवीला तो विवाहबद्ध झाला.

ते कळतांच हनुमान सुग्रीवाला जाऊन भेटला व त्याला त्याच्या कर्तव्याची जाणीव करून देत म्हणाला— "तुला राज्य-वैभव प्राप्त झाले. तू आपल्या मित्रबंध-बांधी तुझी जे कर्तव्य आहे त्याचे पालन नको का करायला? स्वतःचे काम गेले तरी मित्रांचे काम करून दलविणाराला

कधी नकसान सहन करावे लागत नाही. जापण सीतेचा शोध लावण्याचे कबूल केले आहे. ते काम आतांच मुरू केले पाहिजे. राम सज्जन आहे, म्हणून धीर धरून तुम्ही वाट पाहूचो आहा. सीतेच्या शोधास लवकरच वानरांना पाठव."

ते ऐकून सुग्रीव जणूकाही सोपितून जागा झाला. त्याने नीलला बोलाविले आणि चतुर्दिक पसरलेल्या आनंदनेला एकत्र करण्यास आज्ञा केली. पंथरवड्याच्या भात जे कोणी येणार नाहीत त्यांना मृत्युदंड दिला जाईल, असे जाहीर केले.

मध्यंतरी राम पावसाळा संपला तरी सुग्रीव न आलेला पाहून मोठ्या कष्टाने लक्ष्मणाला बोलावून म्हणाला—"सुग्रीव शत्रुकाल संपताच सीतेच्या शोधास लागण्याचे वचन देऊन गेला खरा, परंतु वचन ब्रिहस्पतामये तो बांगला नाही. त्याला माझ्या बापाचे लक्ष होण्याची इच्छा आहे, वाटते, तू जाऊन त्याला मला या बंकिनीर-पणाचा राग आला अमत्याचे सांग.

वालाला ज्या मार्गाने पाठविले त्याच मार्गाने सुग्रीवाला पाठवीन असे श्री म्हणाल्याचे सांग. श्री कृत वालीचाच वध केला आहे, सुग्रीवाने वचनभंग केल्यास त्याला व त्याच्या सर्व बंधूबांधवांस त्याच मार्गाने पाठवीन. हे सर्व त्याला कसे मागवचे हे तूच ठरवून सांग."

लक्ष्मणाला देखील सुग्रीवाचा फार राम आला. म्हणाला—"हा सुग्रीव त्याला राज्य त्याम कसा झाला, हे बिसरला आहेसे वाटते. त्याचे राज्य ठिकणार नाही. श्री हा निघालोच. त्या सुग्रीवांचा वध करून अंगदाच्या सह्याच्याने सीतेच्या शोधास जातो." असे सांगून लक्ष्मण निघाला तेव्हा रामाने त्याला धाडे बांधायला सांगितले व म्हणाला—"लक्ष्मणा! तसे काही करू नकोस. त्याचा व आपला परस्पररांशो जो स्नेह आहे तो बिसरू नकोस. सुग्रीवाची नीटच झोळ. तो सरळ बांगला नाही एवढेच, त्याने आतांपर्यंत आपल्याविरुद्ध काही केले नाही, हे बिसरू नकोस."

आमरवाणी

अभिना सुपत्नानाम्
पूर्वं चाप्युपकारिणाम्,
वाशां संश्रित्य यो हन्ति
स लोके पुरुषोत्तमः ॥

॥ १ ॥

['पुत्री ज्वानी उपकार' केला आहे आणि जे सुशील चांगले आहेत त्यांनी मदत मागितली अंतर्गत देण्याचे मान्य करून वशा देणारे या जगात अधम व नीच मणले जातात.]

शुभं वा, यदि वा पापं,
यो हि वाचय मुनीरितम्,
सत्येन प्रतिगृह्णाति
स वीरः पुरुषोत्तमः ॥

॥ २ ॥

[जापण दिलेले वचन, भय ते नरं असौ वा नाईद ते जो पालन करतो तोच खरा शूर पुरुषोत्तम होय.]

कृतार्थां ह्यकृतार्थानां
मित्राणां न भवन्ति ये,
तान्मृता नपि कथ्यादाः
कृतघ्ना श्रो प्रभुजते ॥

॥ ३ ॥

[उपकारकर्त्या मित्राला प्रलुंग आवा असतां प्रत्युपकार न करणाऱ्यांना मृत्यू आल्यावर कावळे, घारीमुढां तोंड मावीत नाहीत (तात्पर्य, इतका तो पुणित होय.)]

